

Variación na morfoloxía verbal do galego da comarca do Ribeiro

Eduardo Louredo Rodríguez¹

Recibido: 20 de outubro de 2020 / Aceptado: 15 de maio de 2022

Resumo. Neste traballo estúdase unha serie de variables lingüísticas que teñen en común a súa pertenza ao ámbito da morfoloxía verbal. Os datos para este estudo foron obtidos mediante entrevistas con cuestionario a trinta individuos de dez localidades diferentes da comarca do Ribeiro (provincia de Ourense). Estes datos foron complementados coa transcripción das entrevistas semidirixidas realizadas aos mesmos individuos. Con este traballo pretendo amosar como as variantes estudadas están suxeitas a procesos de cambio lingüístico, observable nos usos lingüísticos de tres grupos de idade diferentes. A aparición das diferentes variantes débese tanto a factores internos (analogía ou simplificación do sistema), como a factores externos (contacto con outras variedades lingüísticas); a expansión dalgunhas delas é atribuíble ao contacto co castelán ou con outras variedades galegas próximas.

Palabras chave: galego; morfoloxía verbal; dialectoloxía; variación lingüística; tempo aparente.

[es] Variación en la morfología verbal del galego de la comarca de O Ribeiro

Resumen. En este trabajo se estudia una serie de variables lingüísticas que tienen en común su pertenencia al ámbito de la morfología verbal. Los datos para este estudio fueron obtenidos mediante entrevistas con cuestionario a treinta individuos de diez localidades diferentes de la comarca de O Ribeiro (provincia de Ourense). Estos datos fueron complementados con la transcripción de las entrevistas semidirigidas realizadas a los mismos individuos. Con este trabajo pretendo mostrar cómo las variantes estudiadas están sujetas a procesos de cambio lingüístico, observable en los usos lingüísticos de tres grupos de edad diferentes. La aparición de las diferentes variantes se debe tanto a factores internos (analogía o simplificación del sistema), como a factores externos (contacto con otras variedades lingüísticas); la expansión de algunas de ellas es atribuible al contacto con el castellano o con otras variedades gallegas próximas.

Palabras clave: gallego; morfología verbal; dialectología; variación lingüística; tiempo aparente.

[en] Variation in the Verbal Morphology of Galician in the Region of O Ribeiro

Abstract. This study analyses a series of linguistic variables that have in common their belonging to the field of verbal morphology. The data for this study was obtained through questionnaire-based interviews with thirty people from ten different places. This data was complemented with the transcription of semi-structured interviews with the same individuals. The purpose of this research is to establish how the variants studied are subject to processes of linguistic change, observable in the linguistic usage of three groups of people of different ages. The appearance of different variants is due both to internal factors (analogy or simplification of the system) and external factors (contact with other linguistic varieties); the expansion of some of them is attributable to contact with Castilian or with other similar Galician varieties.

Keywords: Galician; Verbal Morphology; Dialectology; Linguistic Variation; Apparent Time.

Sumario. 1. Introducción. 2. Metodoloxía. 3. Variación na morfoloxía verbal regular. 3.1. Variación no verbo *coñecer*. 3.2. Variación na VR do imperativo dos verbos da segunda conxugación. 3.3. Variación na P2 e P6 dos verbos tipo *caer*. 3.4. Variación na posición do acento nas P4 e P5 do copretérito, antepretérito e pospretérito de indicativo e presente de

¹ Unha versión anterior deste traballo forma parte da tese de doutoramento do autor, titulada *Variación e cambio lingüístico en tempo aparente: o galego do Ribeiro*, dirixida polo profesor Xulio Sousa Fernández. A el, aos membros do tribunal que a xulgou (formado polos profesores Carlota de Benito Moreno, Francisco Dubert García e Aquilino Alonso Núñez) e ao profesor Ramón Mariño Paz, o meu agradecemento polos comentarios con que me axudaron a mellorar o texto. Os erros son só responsabilidade do autor. Para a realización da tese, ao autor foille concedida unha axuda de apoio á etapa predoutoral do Plan Galego de Investigación, Innovación e Crecemento 2011-2015.

² IES Cosme López Rodríguez / Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela. Correo-e: eduardo.louredo@edu.xunta.gal. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7772-6358>.

subxuntivo. 3.5. Variación no verbo *caer*. 3.6. Variación no verbo *bater*. 3.7. Variación na VT da P3 do pretérito de indicativo. 3.8. Variación do MNP da P2 do pretérito de indicativo. 3.9. Variación no MNP da P5 do imperativo da CI e CII. 4. Variación no uso do infinitivo xerundial. 5. Variación na morfoloxía verbal irregular. 5.1. Variación na P4 e P5 do presente de indicativo do verbo *ir*. 5.2. Variación na P4 do pretérito de indicativo do verbo *ir*. 5.3. Variación na P1 do presente de indicativo do verbo *valer*. 5.4. Variación no tema de pretérito do verbo *saber*. 5.5. Variación na P6 do presente de indicativo dos verbos *ter* e *vir*. 5.6. Variación na P5 do presente de indicativo dos verbos *ter* e *vir*. 5.7. Variación no verbo *dicir*. 5.8. Variación no pretérito do verbo *dar*. 5.9. Variación no presente de subxuntivo dos verbos *estar* e *dar*. 6. Conclusións. 7. Referencias bibliográficas. 8. Apéndice.

Como citar: Louredo Rodríguez, Eduardo (2024): “Variación na morfoloxía verbal do galego da comarca do Ribeiro”, en *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 27, e104751, DOI: <https://dx.doi.org/10.5209/madr.104751>.

1. Introducción

A morfoloxía verbal do galego moderno é un campo de estudo moi traballado desde os anos setenta do século pasado. A tese de Fernández Rei (1979) e, en especial, a publicación do primeiro volume do Atlas Lingüístico Galego (ALGa 1990) foron fundamentais para o coñecemento detallado da morfoloxía verbal do galego falado. Ambos os dous traballos nutríronse dos materiais recadados a mediados da década de 1970 para o ALGa. Este atlas reflicte a maneira de falar de individuos de idade media ou avanzada, vinculados ao mundo rural ou mariñeiro e con poucos estudos (González González 1991). É, polo tanto, un instrumento pouco adecuado para o estudo da variación lingüística xeracional. Ademais, case cincuenta anos despois do traballo de campo para este atlas lingüístico, cómpre recadar novos datos que sirvan para comparar a situación actual coa rexistrada polo ALGa.

Con este traballo pretendemos contribuír ao mellor coñecemento do galego actual e dos procesos de variación e cambio que se dan no seu seo. Céntrome na descrición e estudo dalgunhas variables verbais que foron rexistradas

mediante cuestionario e entrevistas a trinta informantes dunha comarca rural do interior de Galicia, a comarca do Ribeiro. A diferenza dos informantes do ALGa, as persoas entrevistadas para este traballo pertencen a tres grupos de idade diferentes: xeración I (maiores de 60 anos), xeración II (entre 40 e 56 anos) e xeración III (entre 16 e 30 anos). Isto permite estudar a variación en *tempo aparente*.

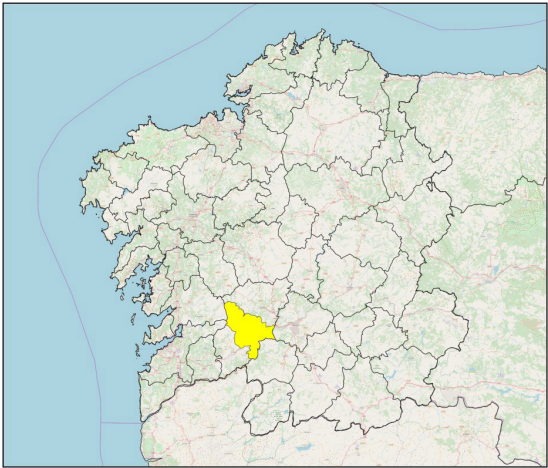
A diferenza dos estudos en *tempo real* nos que se comparan datos recollidos en datas diferentes (p. ex. en entrevistas realizadas nas décadas de 1930, 1970, e 2010), os estudos en tempo aparente recollen datos lingüísticos de persoas de diferentes idades nun mesmo momento temporal (p. ex., entrevistas a persoas de 20, 40 e 60 anos no ano 2020). A hipótese que sustenta este tipo de traballos é que a lingua das persoas non cambia substancialmente co paso do tempo e reflicte a maneira de falar da adolescencia. Ademais, considérase que o estado de variación detectado nas xeracións máis novas é indicio dos cambios lingüísticos que se producirán no futuro (Labov 1983; Bailey *et al.* 1991; Chambers 1995: 193-206; Blas Arroyo 2005: 269-270; Conde Silvestre 2007: 80; Cukor-Avila e Bailey 2013; Sousa 2016; Sousa e Rodríguez Lorenzo 2017)³.

2. Metodoloxía

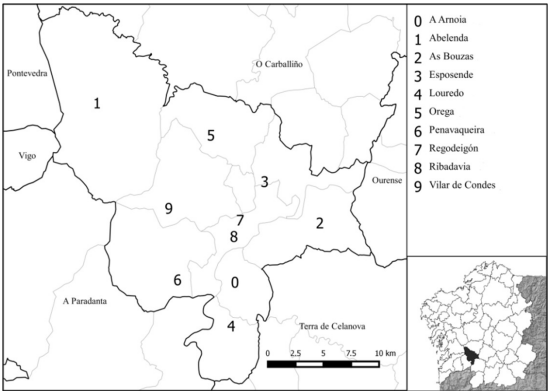
O territorio estudado é a comarca administrativa do Ribeiro, no oeste da provincia de Ourense (mapa 1). Nela estableceuse unha rede de dez puntos para que esta fose o suficientemente mesta como para garantir a representatividade territorial. Neste sentido, hai que indicar que a densidade da rede é de, aproximadamente, un punto por cada 40 Km². Os datos para o noso estudo proceden de 30 entrevistas realizadas en 10 localidades do Ribeiro (mapa 2). Os puntos de enquisa escollidos foron nove aldeas (de entre 31 e 367 habitantes) e a vila de Ribadavia, a poboación con máis habitantes (3.199). Trátase das aldeas da Arnoia (concello da Arnoia), Abelenda (Avión), Vilar de Condes (Carballeda de Avia), As Bouzas (Castrelo de

³ Esta técnica foi usada por L. Gauchat (1905) a comezos do século XX, cando este autor estudou seis cambios fonéticos na fala de varios individuos de idades diferentes e procedentes da localidade suíza de Charmey (cf. Bailey *et al.* 1991: 24; Blas Arroyo 2005: 269; Labov 1996: 56-57). No entanto, quen a integrou dentro da sociolingüística moderna foi William Labov no seu estudo da illa norteamericana de Martha's Vineyard realizado en 1963 (Labov 1983). Este traballo serviu como modelo para moitos outros estudos sobre cambio lingüístico, especialmente no ámbito anglosaxón, mais tamén noutros coma o románico. Para o galego, en cambio, son poucos os estudos deste tipo, aínda que cabe citar os de Soto Andión (1996, 2003 e 2014), González González *et al.* (2002), Baleirón (2004), Thomas (2007), Dopazo (2017), Louredo (2018) e Rial Montes (2018).

Miño), Esposende (Cenlle), Louredo (Cortegada), Orega (Leiro), Penavaqueira (Melón), Regodeigón (Ribadavia) e Ribadavia (Ribadavia).

Mapa 1. A comarca do Ribeiro na división comarcal de Galicia

Mapa 2. Puntos de enquisa

En cada localidade foron entrevistadas tres persoas ao longo do ano 2014. Cada persoa pertence a un grupo de idade diferente: xeración I (máis de 60 anos), xeración II (entre 40 e 56 anos) e xeración III (entre 16 e 30 anos). O perfil de informante que procuramos foi o dun individuo nacido no lugar de enquisa, ao igual ca os seus pais e cónxuxe, e que vivise nel a maior parte da súa vida. Tamén se buscou que non tivese estudos superiores para que o nivel educativo dos informantes fose o máis homoxéneo posible. Cada un dos individuos é nomeado no texto mediante unha clave alfanumérica que reflicte o lugar de onde é (as tres primeiras letras), a súa idade no ano 2014 e o seu sexo (*h* ou *m* segundo sexan, respectivamente, home ou muller). Para as entrevistas combinouse a

utilización do cuestionario coa técnica da entrevista semidirixida, destinada a recoller variables difíciles de elicitar mediante o cuestionario. A duración das entrevistas foi variable, mais en ningún caso inferior a unha hora, sen incluír o tempo onde se traballou só co cuestionario.

Antes de comentarmos as variables verbais, cómpre facer unha breve descrición da situación demográfica, socioeconómica e sociolingüística da comarca estudada. Como consecuencia da emigración e da baixa natalidade, a poboación da comarca sufriu un claro retroceso dende mediados do século XX. Se en 1950 a poboación excedía lixeiramente das 40.000 persoas, este número descende ata os 30.00 do ano 80. Ao longo das dúas décadas pasadas, a poboación seguiu diminuindo e, actualmente, presenta un acusado envellecemento que fai que a pirámide demográfica se estreite por abaixo (táboa 1).

Idade	Habitantes	Índice
Menores de 15 anos	1.153	0.07
Entre 15 e 64 anos	8.693	0.56
Maiores de 65 anos	5.729	0.37
Total	15.575	1

Táboa 1. Estrutura demográfica da comarca segundo o censo de 2014. Fonte: Elaboración propia cos datos do Instituto Nacional de Estadística (INE)

A economía da comarca tamén sufriu profundos cambios durante o século XX. Dunha economía agraria, intensiva en man de obra e escasamente mecanizada, pasouse a unha estrutura económica caracterizada pola terciarización do emprego e a escasa importancia das actividades agrogandeiras, tradicionais motores da economía galega e comarcal (táboa 2).

Sector económico	Índice da poboación activa
Servizos	0.61
Industria	0.20
Agricultura e gandería	0.10
Construción	0.09

Táboa 2. Poboación activa por sectores na comarca do Ribeiro. Fonte: elaboración propia cos datos do Instituto Galego de Estatística (IGE), 2014

Segundo os datos fornecidos polo Censo de Poboación e Vivendas do (INE)⁴ de 2011, na área do Ribeiro o galego é a lingua utilizada de

⁴ Os datos do INE son os únicos desagregados ata o nivel municipal. Os datos que ofrece o IGE refírense ao conxunto das comarcas do Carballiño e O Ribeiro.

xeito preferente pola poboación. O índice de persoas que sempre falan galego sitúase na maioría dos concellos da área por riba do 0.7 e achégase ao 0.9 nalgúns casos. No concello de Ribadavia, cuxa capital é unha vila de carácter urbano, o índice de persoas que usan sempre o galego (0.47) é moi semellante á de individuos que o usan ás veces (0.4). É moi destacable o baixo índice de persoas que sempre usan o galego en Avión (0.58), en comparación cos outros concellos rurais. Na nosa opinión, isto pódese deber ás consecuencias da emigración neste concello (sobre todo a México) e ao alto número de veciños nados no estranxeiro (támén presumiblemente en México)⁵.

Nas epígrafes que seguen procédese a estudar as variables detectadas no galego desta área. O primeiro grupo de variables constitúenno aquelas que pertencen ao ámbito da morfoloxía verbal regular, especialmente a variación na vogal temática (VT), nos morfemas de modo e tempo (MMT) e de número e persoa (MNP). O segundo grande grupo é o dos verbos irregulares que varían, sobre todo, no seu radical. Entre os dous grupos trátase a variación entre unha forma verbal (o xerundio) e a construción *a* + infinitivo. En cada caso, enuméranse as variantes de cada variable, indicando a súa distribución diatópica e diastática (xeracional). Esta exposición é complementada coa explicación da orixe de cada unha das variantes e mais coa comparación, se procede, cos datos fornecidos polo ALGa (1990).

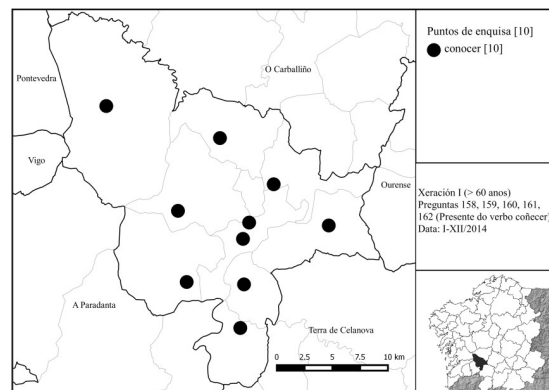
3. Variación na morfoloxía verbal regular

3.1. Variación no verbo *coñecer*

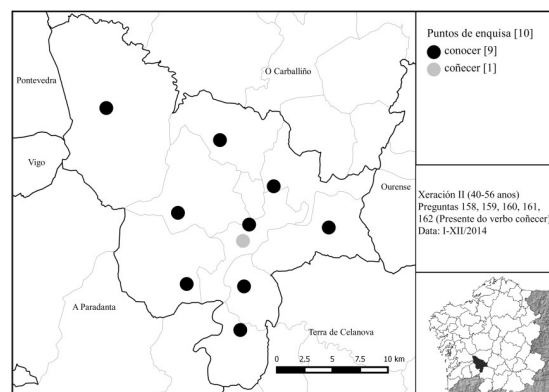
Dentro das formas do paradigma de *coñecer* seleccionamos, polo seu interese, dúas variables: a) o radical do verbo (*conocer* ~ *coñecer*) e b) a P1 do presente de indicativo (*conozo* ~ *conozco* ~ *coñezo*). Os datos proceden das enquisas co cuestionario.

En canto á primeira delas, *conocer* é a variante maioritaria na área; *coñecer* foi rexistrado nos lugares das Bouzas, Esposende e Ribadavia (cf. os mapas 3a, 3b e 3c). *Conocer* considérase como un castelanismo, mentres que a variante galega *coñecer*⁶ é utilizada por algúns

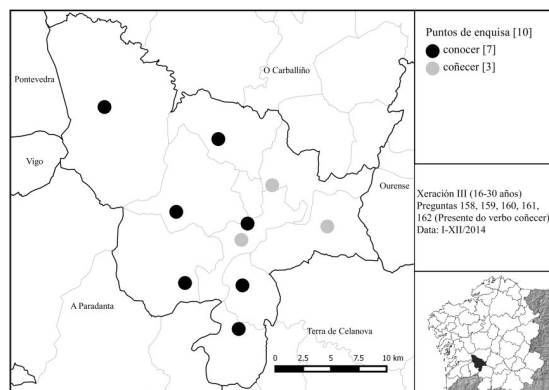
informantes, seguramente, por influencia da variedade estándar. A distribución por grupos xeracionais das dúas variantes é significativa a este respecto. *Coñecer* é usado por unha informante da xeración II (Rib40m) e por tres da xeración III (Bou29h, Esp25h e Rib20h). Trátase, polo tanto, de falantes novos e con

Mapa 3a. Variación *conocer* ~ *coñecer* (x. I)

Mapa 3b. Variación *conocer* ~ *coñecer* (x. II)

Mapa 3c. Variación *conocer* ~ *coñecer* (x. III)

⁵ O índice medio de persoas nadas no estranxeiro para o conxunto dos concellos estudados, sen incluír Avión, é do 0.07, segundo datos do IGE. En cambio, no concello de Avión este índice elévase ata o 0.26.

⁶ No mapa 339 do ALGa (1999) vese que *conocer* é a variante maioritaria no territorio. As variantes *coñecer* e *coñocer* son empregadas só en trece puntos, concentrados maioritariamente no sur de Ourense e no interior de Pontevedra.

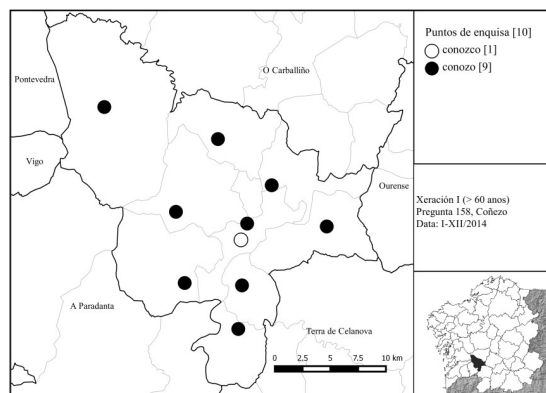
estudos secundarios⁷. *Conocer*, pola súa banda, é a variante empregada polo resto dos informantes. Pode ser significativa a aparición, en falantes novos, da variante *coñecer*. Estes falantes residen na vila de Ribadavia e nos dous puntos máis orientais da área (As Bouzas e Esposende).

No caso da segunda variable, as variantes recollidas foron *conozo*, *conozco* e *coñezo*. *Conozo* xerouse a partir do infinitivo *conocer*, seguindo o modelo regular do presente de indicativo (*aparecer* > *aparezo*; *cocer* > *cozo*). A variante *conozco* é un préstamo do castelán, mentres que *coñezo* é a forma do galego estándar. *Conozo* recolleuse en todos os puntos de enquisa excepto na vila de Ribadavia, *coñezo* nos mesmos puntos ca *coñecer* e *conozco* nos lugares de Abelenda, A Arnoia, Orega, Penavaqueira, Ribadavia e Vilar de Condes (cf. os mapas 4a, 4b e 4c). Ao estudar os datos en perspectiva temporal destaca o aumento na frecuencia da variante *conozco*, entre os máis novos, e a diminución de *conozo*. Hai que destacar que o único punto en que se recolle *conozco* na xeración I é na vila de Ribadavia. Por outra banda, a variante *conozo* mantense na xeración II en catro localidades (As Bouzas, Louredo, Orega e Vilar de Condes) e na xeración III en unha (Louredo). Así mesmo, parécenos necesario resaltar que varios dos informantes máis novos, da vila de Ribadavia e do oriente da comarca, usan a forma estándar *coñezo*.

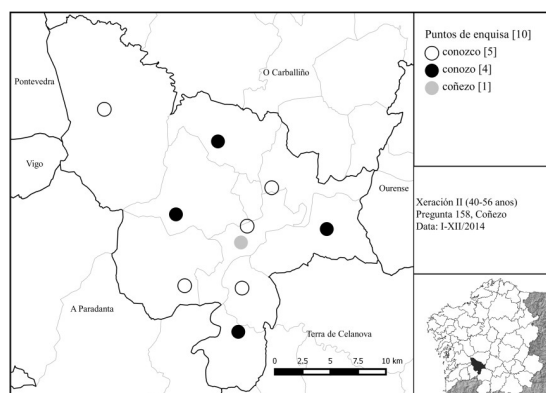
Polo tanto, nas dúas variables comentadas observamos a tendencia á incorporación de formas innovadoras. Nun caso o aumento na frecuencia do radical *coñec-* e no outro a modificación, por contacto co castelán, do MMT do verbo (*conozco*).

3.2. Variación na VR do imperativo dos verbos da segunda conjugación

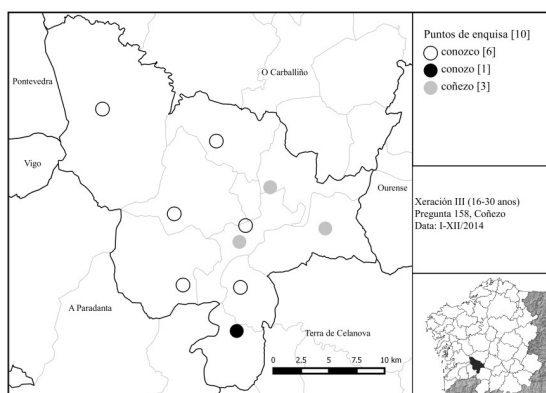
No sueste da provincia de Ourense e do sur da provincia de Lugo (cf. ALGa 1990: mapa 68) a P2 do imperativo dos verbos da segunda conjugación (CII) presenta un /i/ ou un /u/ como VR (*bibe, cume, turce...*). No resto de variedades do galego, a VR da P2 do imperativo dos verbos da CII é /e/ ou /o/ (*bebe, come, torce...*). A existencia destas variantes explicárona algúns autores como consecuencia da

Mapa 4a. Variación *coñezo* ~ *conozo* ~ *conozco* (x. I)

Mapa 4b. Variación *coñezo* ~ *conozo* ~ *conozco* (x. II)

Mapa 4c. Variación *coñezo* ~ *conozo* ~ *conozco* (x. III)

metafonía que exerceu o /e/ final sobre a vogal tónica, facendo que esta se pechase un grao (Álvarez 1988: 150; Ferreiro 1999: 32 e 39). Porén, Mariño Paz (1994: 97-99) sostén que a orixe deste tipo de variantes pódese explicar por analoxía coa P2 do imperativo dos verbos da CIII: *sirve* (de *servir*), *cubre* (de *cubrir*).

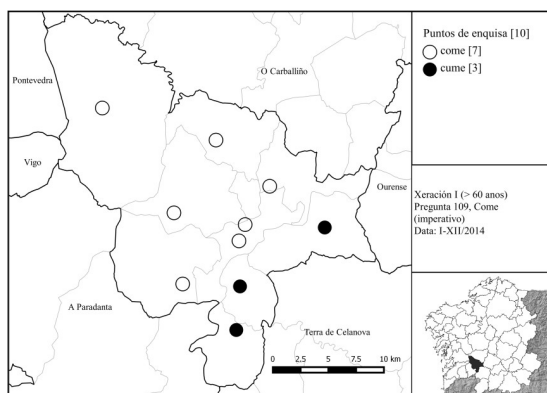
⁷ Dubert (1999: 193) rexistra *coñecer* nas entrevistas a falantes novos e con estudos da área de Santiago e afirma que se debe á influencia do estándar. Soto Andión (2003: 57) chega a conclusións similares sobre as variedades da Terra de Montes.

Mediante o cuestionario, recolléronse *cume* e *bibe* nos lugares da Arnoia, As Bouzas e Louredo (Mapas 5a, 5b, 5c, 6a, 6b e 6c). É moi significativo que estes tres lugares se sitúen na beira esquerda do Miño, mentres os outros sete están na beira dereita deste río. Son localidades próximas a aquelas en que o ALGa (1995: mapa 68) recolleu as variantes con /i/ e /u/ como VR, coma O.15 (Ramirás), O.15d (Vilanova dos Infantes, Celanova) ou O.19 (Crespos, Padrenda). Naqueles lugares, as variantes con /i/ e /u/ son máis frecuentes nos informantes de máis idade (3 ocorrencias nas xeracións I e II e

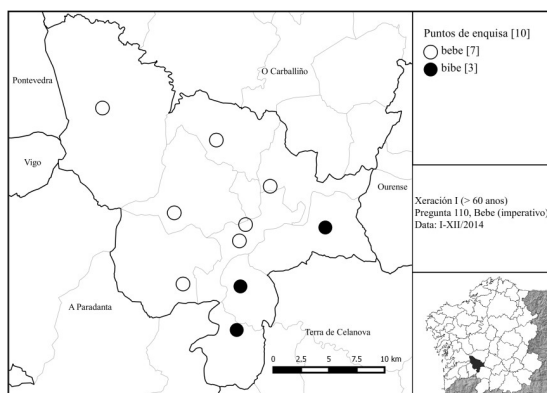
1 na xeración III) e isto podería estar indicando un proceso de cambio. A este proceso contribuíría o contacto con outras variedades en que a vogal radical é /o/ ou /e/.

3.3. Variación na P2 e P6 dos verbos tipo *caer*

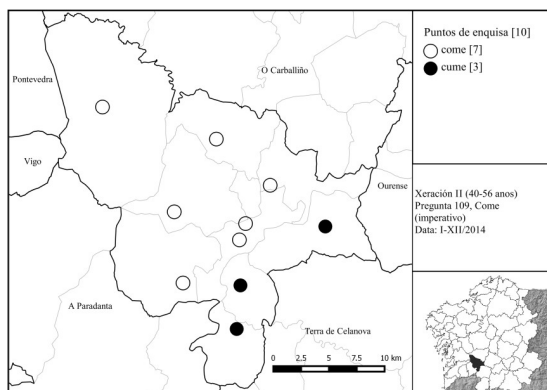
Na P2 e na P6 dos verbos rematados en *-oer*, *-oír*, *-aer*, *-aír* (p. ex., *caer* ~ *caír*; *traer*, *sáír*; *moer*, etc.) produciuse, en moitas variedades galegas, a crase entre a VR e a VT ([*'kaes*] > [*'kas*], [*'kaen*] > [*'kan*]) (Dubert 1995). As variantes tipo [*'kaes*] eran as máis usadas en Galicia cando se realizaron as enquisas para o

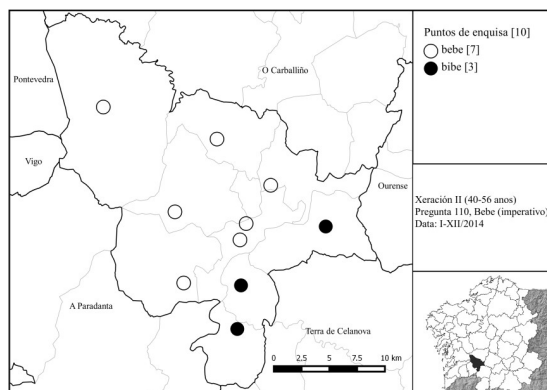
Mapa 5a. Variación *come* ~ *cume* (x. I)

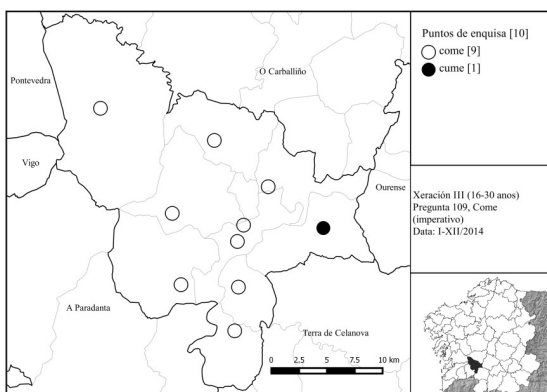
Mapa 6a. Variación *bebe* ~ *bibe* (x. I)

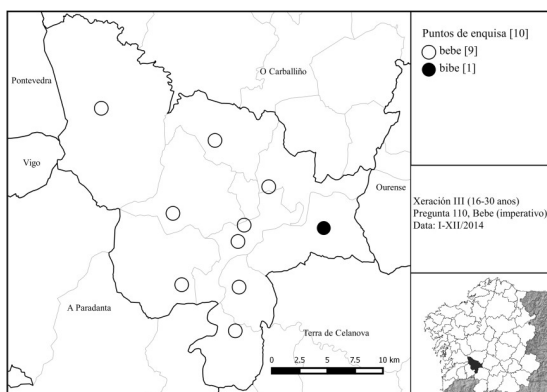
Mapa 5b. Variación *come* ~ *cume* (x. II)

Mapa 6b. Variación *bebe* ~ *bibe* (x. II)

Mapa 5c. Variación *come* ~ *cume* (x. III)

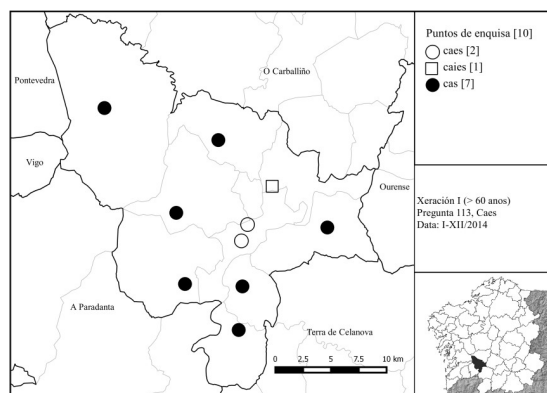
Mapa 6c. Variación *bebe* ~ *bibe* (x. III)

ALGa (1990: mapas 162, 381 e 384)⁸. Aínda que na maioría dos puntos conviven coas variantes do tipo ['kas], estas últimas non se recollen en moitas áreas do territorio coma o occidente da Coruña e Pontevedra e o occidente de Asturias, León e Zamora⁹. Mentres na primeira área hai unha preferencia polas variantes tipo ['kaes], na segunda as variantes máis frecuentes son do tipo ['kajs], con semivogal palatal ocupando o lugar da VT.

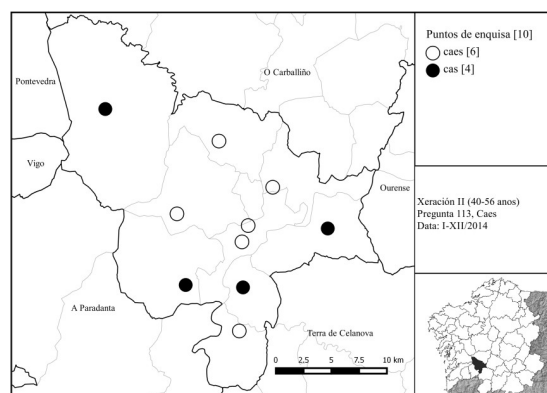
Os datos obtidos mediante o cuestionario para esta variante corresponden á P2 do verbo *caer*. No Ribeiro coexisten as variantes *caes* ['kaes], *cas* ['kas] e *caies* ['kajes] (vid. mapas 7a, 7b e 7c). A variante *caes* foi recollida en todas as localidades excepto en Abelenda. *Caies*, con *iode antihiático*, rexistrouse no lugar de Esposende¹⁰. A variante *cas* aparece nos puntos de Abelenda, A Arnoia, As Bouzas, Louredo, Orega e Vilar de Condes. Na xeración I a variante *caes* utilízase unicamente en dous lugares do val (Regodeigón e Ribadavia). Na xeración II, aumenta a frecuencia de *caes* (6 ocorrencias) e diminúe a de *cas* (4 ocorrencias) e *caies* (0 ocorrencias). Neste grupo de idade a variante *cas* mantense no centro-sur da área estudada (A Arnoia, As Bouzas e Penavaqueira) e no extremo norte (Abelenda). Na xeración III só contamos cunha ocorrencia da variante *cas* en Abelenda e nove de *caes*, no resto de localidades estudadas.

Á vista destes datos, parece existir un proceso de cambio en marcha xa que nas xeracións II e III é máis frecuente a variante *caes*, mentres que na xeración I a máis frecuente é a variante *cas*. A variante *caes* ten ao seu favor o ser a variante máis frecuente en galego, e mais a súa coincidencia co galego estándar e tamén co castelán.

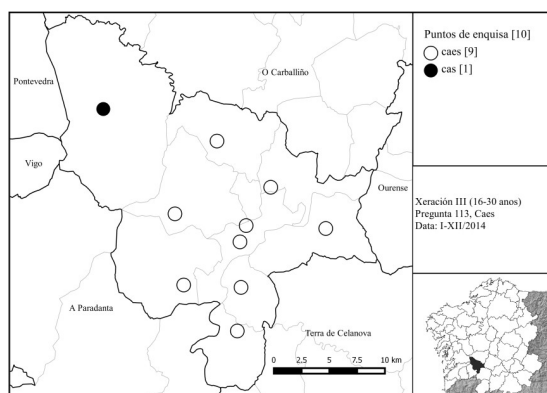
Os datos das entrevistas son coincidentes cos recadados co cuestionario. Rexistramos variantes con crase na fala de varios informantes. As formas recollidas pertencen ao paradigma dos verbos *traer* (P2: *tras o fillo*, Pen56h; P6 *a roupa que tran*, Ore69h; P6: *tran pan de millo*, *tran empanadas*, Vil72m), *doer* (P6: *don moito*, Pen78m) e *sair* (P2: *por que non sas?*,

Mapa 7a. Variación *caes* ~ *caies* ~ *cas* (x. I)

Mapa 7b. Variación *caes* ~ *caies* ~ *cas* (x. II)

Mapa 7c. Variación *caes* ~ *caies* ~ *cas* (x. III)

Pen78m; P6: *millor ca as que san aí na televisión* Pen78m).

⁸ No punto de Regodeigón o ALGa recolleu *sas* (P2 do presente de indicativo de *sair*), *tras* e *traen* (P2 e P6 do presente de indicativo de *traer*). En Abelenda rexistrouse *tras* e *tran*.

⁹ A explicación máis aceptada para a aparición das variantes tipo ['kas] é que se produciu un proceso asimilatorio da VT /e/ á vogal radical /a/ e isto xerou un hiato de dúas vogais homorgánicas que acabou monotongando (['kaes] > *['kaas] > ['kas]) (Ferreiro 1999: 93). Dubert (1995) apunta a posibilidade de que a VT /e/ xerara unha semivogal palatal [j] (['kaes] > ['kajs]) e que despois se producise a desaparición da semivogal (['kajs] > ['kas]), tal e como ocorre con outras palabras nalgúns variedades galegas (p. ex. ['majš] > ['maš]).

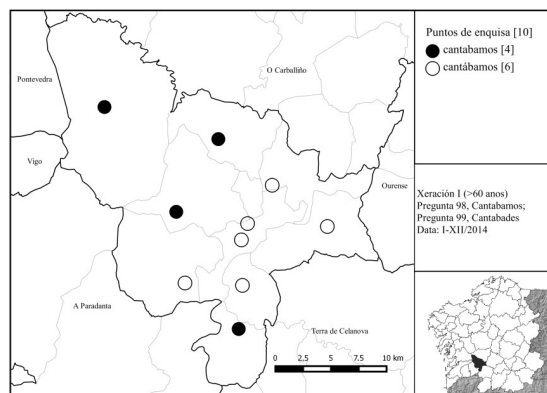
¹⁰ Algúns informantes da xeración I empregan este segmento noutros contextos lingüísticos (p. ex., *estaia a cortare* [a cebola], Pen78m; *estaio comendo* [o bocadillo], Reg77h; *oies*, Vil72m).

3.4. Variación na posición do acento nas P4 e P5 do copretérito, antepretérito e pospretérito de indicativo e presente de subxuntivo

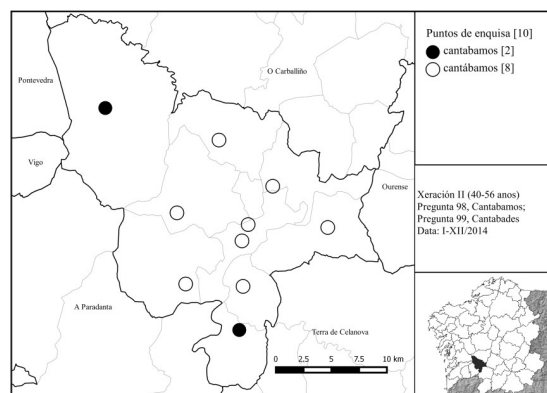
As P4 e P5 dalgúns tempos verbais presentan en galego variación entre a acentuación grave (ou paroxítona) e a esdrúxula (ou proparoxítona) no copretérito de indicativo (*cantabamos* ~ *cantábamos*, *cantabades* ~ *cantábades*), antepretérito de indicativo (*cantaramos* ~ *cantáramos*, *cantarades* ~ *cantárades*), pospretérito de indicativo (*cantariamos* ~ *cantariámos*, *cantariades* ~ *cantariádes*) e presente de subxuntivo (*cantemos* ~ *cántemos*, *cantedes* ~ *cántedes*)¹¹.

Os estudos feitos sobre estas formas verbais, consideran que a acentuación paroxítona é a etimolóxica (AMABĀMŪS>*amabamos*, AMABĀTĪS>*amabades*, etc.) e explican as variantes con acentuación proparoxítona como resultado dun proceso de analoxía (Dubert 1999: 218; Ferreiro 1999: 286; *Normas*: 107) consistente na “regularización acentual” (Ferreiro 1999: 305). Esta regularización provoca o desprazamento do acento do MMT (*amabamos*) á VT (*amábamos*) na P4 e P5 dos tempos verbais mencionados, seguindo o modelo acentual das outras formas do paradigma nas que a sílaba acentuada é sempre a da VT¹².

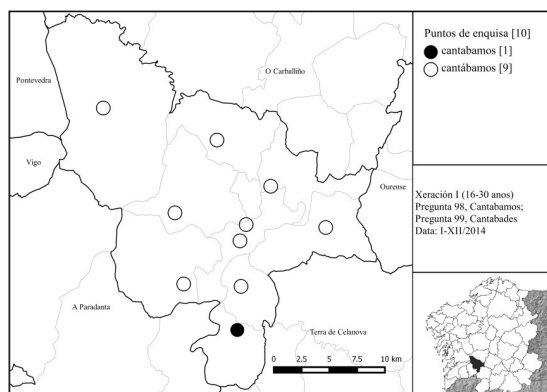
Para a P4 e P5 do copretérito de indicativo (*cantabamos* ~ *cantábamos*) contamos con datos procedentes das entrevistas ademais dos recollidos co cuestionario. Os datos obtidos das enquisas co cuestionario foron utilizados para confeccionar os mapas 8a, 8b e 8c. Segundo podemos comprobar neles, o factor diatópico semella influír na aparición das variantes. A variante con acentuación grave rexístrase no recanto noroccidental (Abelenda, Orega e Vilar de Condes) e no extremo sur (Louredo) da área estudada. Na xeración II, en Abelenda e Louredo recolleemos a variante con acentuación grave e na xeración III unicamente na

Mapa 8a. Variación *cantabamos* ~ *cantábamos* (x. I)

Mapa 8b. Variación *cantabamos* ~ *cantábamos* (x. II)

Mapa 8c. Variación *cantabamos* ~ *cantábamos* (x. III)

¹¹ Esta variabilidade dáse no conxunto do territorio galego. Para a variación nos tempos de indicativo Fernández Rei (1990b: 85) afirma que as variantes “con acentuación paroxítona son características de todo o centro e do sur do territorio lingüístico galego. No occidente e nordeste coruñés, centro e norte de Lugo, unha franxa do suroeste de Pontevedra, occidente de Asturias e algunhas falas de León e Zamora, produciuse un desprazamento acentual, da vocal do SMT á VT”. Vid. tamén o mapa 32 que ofrece este estudioso (Fernández Rei 1990b: 86), baseado nos datos do ALGa (1990). Mentres na localidade de Abelenda os investigadores do ALGa recolleran as variantes con acentuación no MMT (*cantabamos*, *cantabades*; *cantaramos*, *cantarades*; e *cantemos*, *cantedes*), na aldea de Regodeigón só rexistraron formas con desprazamento acentual (*cantábamos*, *cantábades*; *cantáramos*, *cantárades*; e *cántemos*, *cántedes*).

¹² Vid. Santamarina 1974: 17: “la acentuación está íntimamente ligada a la VT: en aquellas formas arrizotónicas en que la VT existe, el acento es reclamado necesariamente sobre ella”. Sobre a acentuación destas formas verbais son de interese os traballos de Dubert 2012b e de Parafita Couto 2007. Sobre a VT nos verbos galegos vid. Fernández Rei 1998 e Dubert 2004b.

aldea de Louredo rexistramos a solución *cantabamos*. Polo tanto, a frecuencia desta variante é menor no grupo de idade III (1 ocorrencia) ca nos grupos de idade II (2 ocorrencias) e I (4 ocorrencias).

No Gráfico 1 son representados os índices de uso de cada variante en cada un dos grupos de idade estudados¹³. Os datos proceden das entrevistas. Nel pódense observar tres feitos que, na nosa opinión son significativos: a) as variantes con acentuación esdrúxula son as máis usadas polos tres grupos de idade; b) as formas graves son empregadas de xeito máis frecuente polos falantes do grupo de idade I ca polos do grupo de idade II, e son máis frecuentes na xeración II ca na xeración III; e c) a diferenza no índice de uso é maior se comparamos a xeración III coa II (0.1 vs. 0.3) ca se comparamos a xeración II coa I (0.3 vs. 0.4)¹⁴.

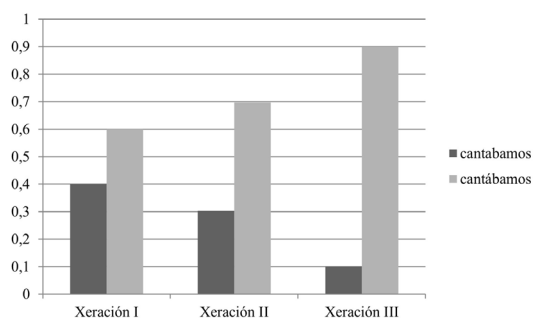
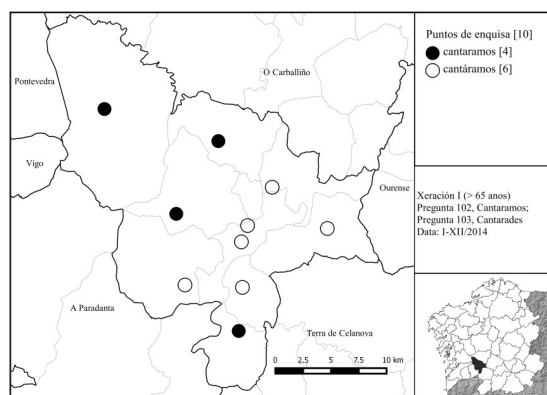
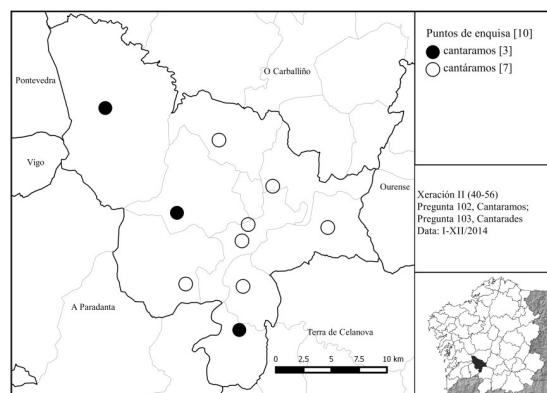

Gráfico 1. Distribución etaria das variantes paroxítona e proparoxítona das P4 e P5 do copretérito de indicativo

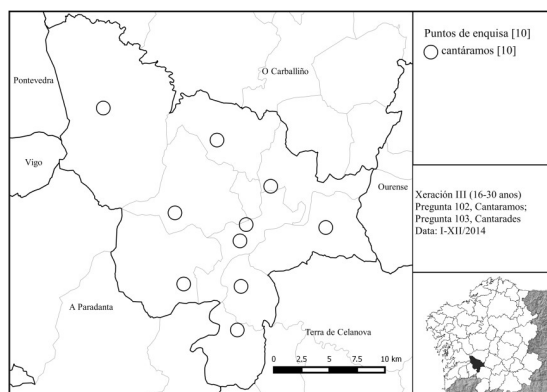
Para as formas de antepretérito, representamos os datos obtidos co cuestionario nos mapas 9a, 9b e 9c. A variante *cantaramos* foi recollida nos lugares de Abelenda, Louredo, Orega e Vilar de Condes, os mesmos onde recollemos *cantabamos*, e a variante *cantáramos* en todos os lugares investigados. Na xeración II, na localidade de Orega colleuse *cantáramos* e *cantaramos* en Abelenda, Louredo e Vilar de Condes. Na xeración III só se colleu, en todas as localidades, a variante con acentuación esdrúxula. Tamén no caso das formas verbais do antepretérito asistimos a unha diminución

Mapa 9a. Variación *cantaramos* ~ *cantáramos* (x. I)

Mapa 9b. Variación *cantaramos* ~ *cantáramos* (x. II)

Mapa 9c. Variación *cantaramos* ~ *cantáramos* (x. III)

do uso das variantes etimolóxicas nos grupos de idade II e III se comparamos estes grupos coa xeración I.

¹³ Os datos para cada un dos informantes pódense consultar na táboa 1 incluída no Apéndice. A cifra entre paréntese representa o índice de uso de cada variante.

¹⁴ O profesor Ramón Mariño, en comunicación persoal, afirma que “modernamente, a escola funcionou como un eficaz axente difusor das variantes esdrúxulas, que coinciden coas do castelán. Na escola previa á década de 1980, *amabamos*, *amabades*, etc. foron formas perseguidas e corrixidas”. No castelán oriental e no aragonés, aínda hoxe se recollen as formas do tipo *cantabamos* a informantes maiores e rurais (Pato 2012). No pasado, a vitalidade destas formas era maior, tanto no eixo diatópico coma no diastático. Porén, sempre foron altamente estigmatizadas e consideradas “vulgares” (Zamora Vicente 1970: 258 e 343).

Os datos recollidos nas entrevistas son coherentes cos obtidos mediante o cuestionario: os informantes que responderon *cantáramos* utilizan durante as entrevistas formas graves (p. ex., *hasta lle deixáramos un libro*, Abe71m; *xa nos embrutecerámos*, Abe53m; *venderámos unha herdade*, Lou75m; *non derámos nada*, Lou48m; *xa nos casáramos antes*, Vil72m) e os que responderon *cantáramos*, formas esdrúxulas (p. ex., *estuvéramos antes e gustounos*, Esp72m; *anduvéramos toda a noite a pé*, Pen78m; *fixéramos o pasacalles*, Pen23h; *fóramos á feira ese día*, Rib65h)¹⁵.

Tendo en conta tanto as formas de copretérito como as de antepretérito¹⁶, os datos obtidos amosan que as variantes graves rexistráronse con máis frecuencia nas entrevistas aos informantes de maior idade ca nas feitas aos máis novos. Aínda que a regularización acentual na P4 e P5 destes tempos verbais é considerada por algúns especialistas como un fenómeno interno da lingua, non se pode descartar que a coincidencia formal das variantes esdrúxulas co castelán estea a actuar como acelerador do cambio (Dubert 1999: 219; *Normas*: 108).

Segundo os datos obtidos co cuestionario, o comportamento da P4 e P5 do presente de subxuntivo é diferente das outras variables analizadas nesta alínea (Dubert 2012b)¹⁷. A semellanza co castelán, que pode favorecer as variantes do tipo *cantámbamos* e *cantáramos*, non favorece as variantes esdrúxulas na P4 e P5 do presente de subxuntivo. O uso na área estudada das variantes proparoxítonas (*cóllamos*) é escaso. O informante da xeración I de

Regodeigón (Reg77h) foi o único que utilizou *cóllamos* e *cóllades* como respostas ás preguntas 106 (*collamos*) e 107 do cuestionario (*collades*). Esta persoa tamén empregou formas proparoxítonas durante a entrevista (*disfrutade mientras póidades; cando chéguedes á miña edá; que dentro dun ano nos véxamos aquí; xa o compraremos cando sálgamos*, Reg77h). A informante Esp72m usou durante a entrevista unha forma esdrúxula (*que estéamos aquí xa é diferente*, Esp72m) pero deu *collamos* e *collades* como resposta ás preguntas do cuestionario. O resto dos informantes responderon *collamos* e *collades* ás preguntas correspondentes.

A analoxía parece xogar un papel moi relevante na aparición das variantes do tipo *cantámbamos*, *cantáramos* e *cántemos*. Non obstante, mentres que as dúas primeiras aumentan a súa frecuencia nos grupos de idade II e III¹⁸, quizais por un proceso de interferencia negativa de converxencia co castelán (Kabatek 1997 e 2000), as variantes do subxuntivo con acentuación no radical (*cóllamos*) son características, aínda que cunha incidencia diferente, do grupo de idade I da aldea de Regodeigón, non se rexistrando nin nas enquisas nin nas entrevistas cos falantes máis novos.

3.5. Variación no verbo *caer*

O galego e o portugués difiren do castelán na diferente evolución dun grupo significativo de verbos que pertencían en latín á terceira conxugación (-ĒRE)¹⁹. No galego actual existe un grupo de verbos que poden ser da CII ou da

¹⁵ Se o clítico vai posposto á forma verbal fórmase unha palabra fonolóxica con acentuación preproparoxítona (p. ex., *atáramoslle os cordóns dos zapatos*, Rib65h; *fixéramoslle xa traballos pa eles*, Reg77h).

¹⁶ As formas de pospretérito rexistradas nas entrevistas foron só tres, dúas con acentuación proparoxítona (*se non fora polos rapaces, hoxe ó mellor, inda estaríamos alí*, Esp72m; *cobraríamos as horas que botáramos*, Pen78m) e unha con acentuación paroxítona (*vós vendimariades onte*, Ore69h). Estes falantes amosan un comportamento similar no caso da acentuación do copretérito e antepretérito de indicativo.

¹⁷ Fernández Rei (1990b: 85), que estuda os datos do ALGa, di sobre a variación acentual no subxuntivo que “no suroeste de Pontevedra, en falas da costa coruñesa [...] e esporadicamente noutras zonas, hai un desprazamento acentual á vocal radical (*cántemos*, *cóllamos*, *pártamos*)”. Un deses puntos onde o ALGa recolle formas coma *cóllamos* é, como foi dito máis arriba, Regodeigón.

¹⁸ Soto Andión (2003: 62) di que no galego da Terra de Montes “no es infrecuente encontrar en el copretérito y en el antepretérito soluciones con acento en la VT. Esta acentuación en la VT es más usual en los jóvenes, sobre todo por la presión que en ellos ejerce el castellano”. Vid. tamén Soto Andión 2003: 63 e 2014: 234.

¹⁹ Como indica Santamarina (1974: 48), en galego e portugués a maioría destes verbos pertencen hoxe á CII (GEMĒRE > *xemer*) mentres que en castelán fano á CIII (GEMĒRE > *gemir*). No tránsito da Idade Media á Idade Moderna, algúns dos verbos que pertencían en galego e portugués á CII cambiaron de conxugación e pasaron a seguir o modelo da CIII (Ferreiro 1999: 281), como, por exemplo, med. *aduzer* > mod. *aducir* / *aduzir*. Outros verbos só cambiaron de conxugación en galego e non en portugués (DICĒRE > *dicir* / *dizer*, SCRIBĒRE > *escribir* / *escrever*, *SUFFERĒRE > *sufirir* / *sofrer*, VIVĒRE > *vivir* / *viver*) (Ferreiro 1999: 281). Algúns autores consideraron que esta mudanza foi provocada pola influencia do español (Souto Cabo 2000). Porén, outros (Santamarina 1974: 49; Tato Plaza 1998) afirman que este cambio se debe a factores internos. Sobre este tema, desde unha perspectiva contrastiva, vid. tamén Álvarez Pérez e Gargallo Gil 2017.

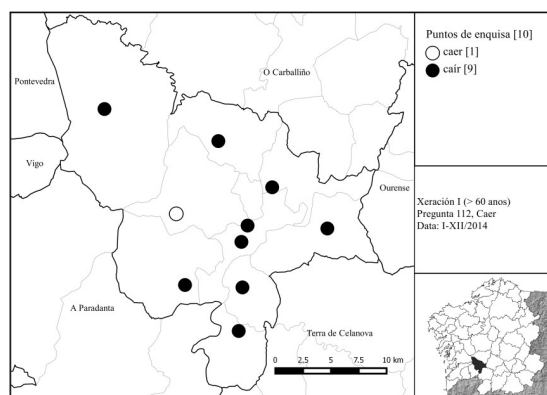
CIII. Esta variación está condicionada por factores xeográficos e sociais. Na área estudada rexistrouse variación no verbo *caer* ~ *caír*.

Nas variedades do galego conviven as variantes *caer* e *caír*. Cando se recolleron os datos para o ALGa (1990: mapa 160), nos anos setenta do s. XX, *caír* era a forma maioritaria na provincia de Ourense e no galego do Bierzo, era usada na área meridional da provincia de Pontevedra e era utilizada tamén en puntos illados fóra destas áreas. *Caer* era usado nas variedades da Coruña Lugo, Asturias e norte de Pontevedra. Con todo, nunha lectura atenta dos datos rexistrados no ALGa, pódese comprobar que son moitas as localidades en que as dúas variantes coexisten²⁰.

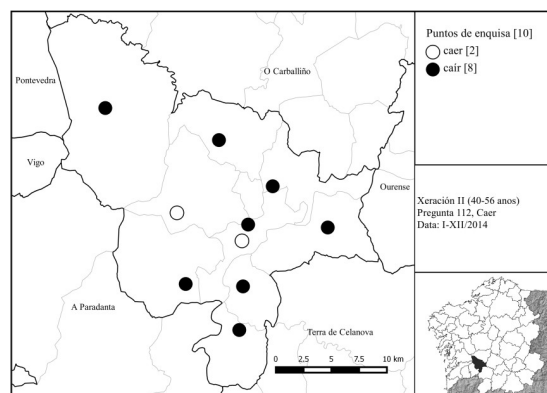
Na área estudada, segundo os datos recadados co cuestionario (cf. os mapas 10a, 10b e 10c), *caer* e *caír* úsanse en seis dos dez puntos estudados; nos outros catro recolleuse só *caer* (Vilar de Condes) ou só *caír* (Abelenda, A Arnoia e As Bouzas). Na xeración I o único punto onde se rexistra *caer* é Vilar de Condes. Na xeración II, amais de en Vilar de Condes recollemos *caer* na vila de Ribadavia. Na xeración III *caír* mantense en tres puntos do norte (Abelenda) e do suroeste da área (A Arnoia e As Bouzas). Destaca especialmente a alta frecuencia de *caer* (7 ocorrencias) entre os informantes do grupo de idade máis novo. Este feito pódese deber á coincidencia formal desta variante co galego estándar e, tamén, co castelán (Soto Andión 2003: 62).

3.6. Variación no verbo *bater*

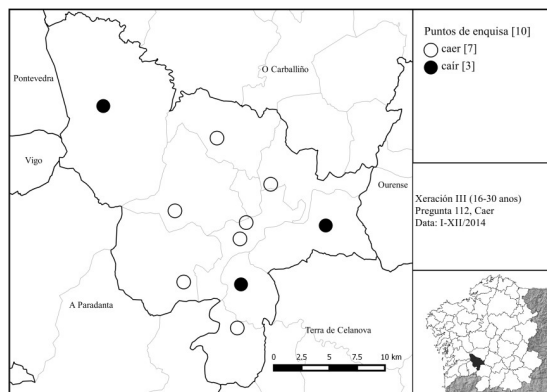
Esta variable presenta unha variante galega (*bater*) e unha que é préstamo do castelán (*batir*). Os datos obtidos co cuestionario, indican que na maioría das localidades estudadas son empregadas as dúas variantes (cf. mapas 11a, 11b e 11c). Unicamente nas Bouzas e en Orega se rexistrou exclusivamente unha delas: *bater*. Párecenos relevante que a vila de Ribadavia sexa o único lugar onde un informante da xeración I emprega *batir*. Na xeración II os puntos innovadores son os puntos do val (A Arnoia, Esposende, Regodeigón e Ribadavia). Na xeración III, ao contrario do que pasa noutras variables, en dúas destas localidades (Regodeigón e Ribadavia) emprégase a variante conservadora *bater*. Por xeracións, cómpre destacar o aumento na frecuencia de *batir* nas xeracións II e III.

Mapa 10a. Variación *caer* ~ *caír* (x. I)

Mapa 10b. Variación *caer* ~ *caír* (x. II)

Mapa 10c. Variación *caer* ~ *caír* (x. III)

3.7. Variación na VT da P3 do pretérito de indicativo dos verbos da terceira conjugación

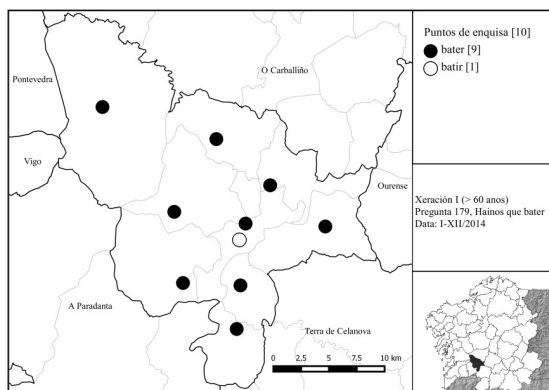
Nos verbos da terceira conjugación (CIII) prodúcese unha variación nas falas galegas que permite distinguir entre dúas variedades. Nunha delas, que abrangue a metade noroeste de Galicia, exceptuando o recanto máis noroccidental da Coruña, os verbos da terceira

²⁰ *Caír* explícase tradicionalmente por analoxía con *sair* (Normas: 120). Para unha proposta complementaria vid. Malkiel 1986. Sobre este verbo e a alternancia entre CII e CIII vid. tamén Rodríguez 2014.

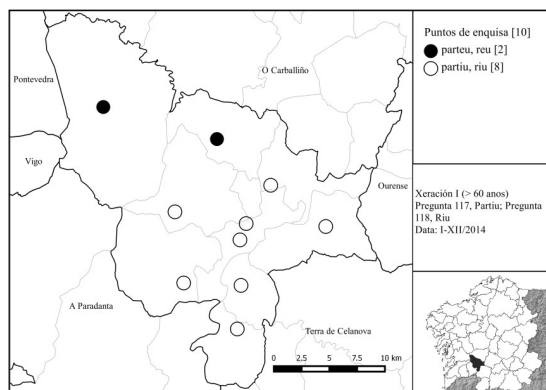
conxugación presentan /e/ como VT (*parteu, reu*), coma os verbos da segunda conxugación (*comeu, bebeu*); na outra, que ocupa o territorio complementario, aquelas formas verbais teñen /i/ como VT (*partiu, riu*)²¹.

Na variedade analizada neste traballo encontramos tamén variación. Nos lugares de Orega e Abelenda utilízanse formas do tipo *parteu* e *reu*. No resto das localidades as

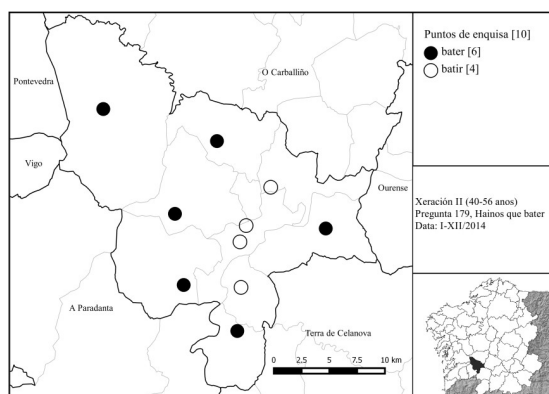
variantes recollidas foron *partiu* e *riu*. A xulgar polos datos con que contamos a idade dos informantes non parece xogar un papel determinante no uso dunha ou doutra variante. Trátase, polo tanto, de variación estable. Nos mapas 12a, 12b e 12c presentamos a distribución destas dúas variantes na área estudada. Esta distribución pode indicar que a comarca estudada se sitúa no límite das dúas áreas das

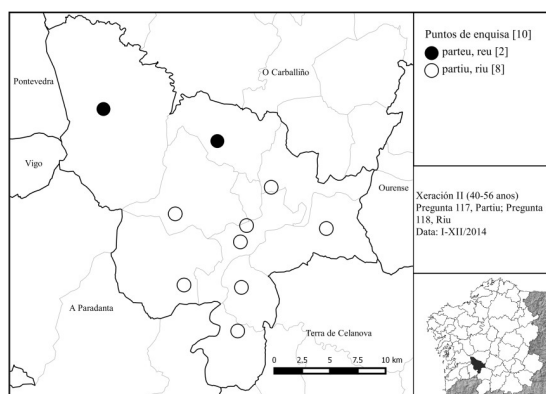
Mapa 11a. Variación *bater* ~ *batir* (x. I)

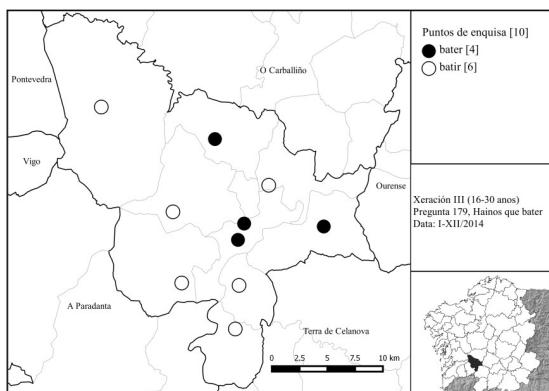
Mapa 12a. Variación *parteu* ~ *partiu* (x. I)

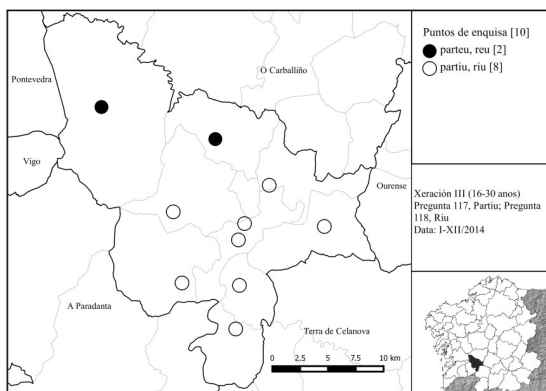
Mapa 11b. Variación *bater* ~ *batir* (x. II)

Mapa 12b. Variación *parteu* ~ *partiu* (x. II)

Mapa 11c. Variación *bater* ~ *batir* (x. III)

Mapa 12c. Variación *parteu* ~ *partiu* (x. III)

²¹ Cf. os datos fornecidos polo ALGa (1990: mapas 145 e 186) e Fernández Rei (1990b: 83-84). No punto de Abelenda recolleuse *parteu* e *reu*, e no de Regodegón *partiu* e *riu*.

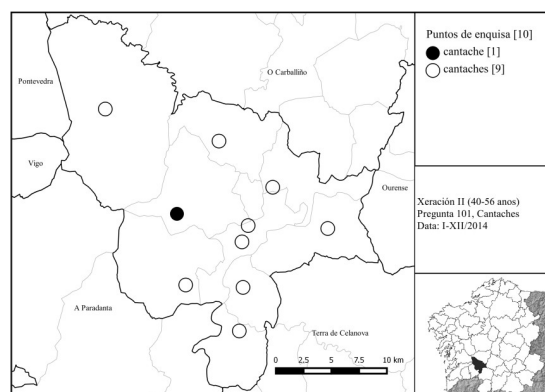
que falamos. Os puntos máis setentrionais da comarca forman parte da área onde a VT do pretérito de indicativo dos verbos da CIII é /e/ (*parteu, reu*) e o resto das localidades da comarca (meridionais e orientais) pódense incluír na área onde a VT do pretérito de indicativo dos verbos CIII é /i/ (*partiu, riu*).

3.8. Variación no MNP da P2 do pretérito de indicativo

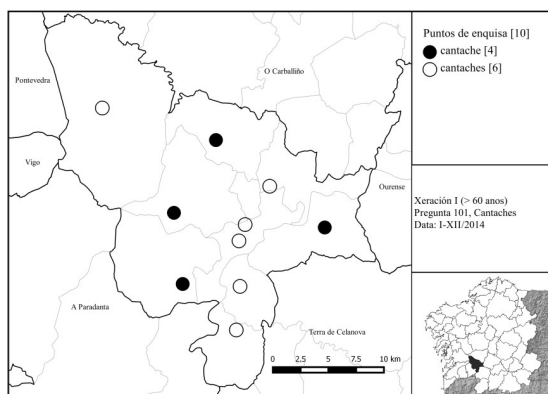
A P2 do pretérito de indicativo é unha forma verbal da cal se rexistraron diversas variantes en galego: *cantaste, cantastes, cantaches* e *cantache* (Fernández Rei 1990b: 87-88; Szijj 2002: 49-50)²². Na área estudada, as variantes recollidas foron dúas: a primeira presenta un /s/ final, de orixe analóxica (Fernández Rei 1990a), que cumpre a función de MNP (*cant-a-che-s*) e a segunda non posúe este morfema (*cant-a-che*)²³.

A variante *cantaches* foi recollida nas enquisas co cuestionario en todas as localidades estudadas e a variante *cantache* rexistrouse en catro lugares, situados nas marxes da área (As

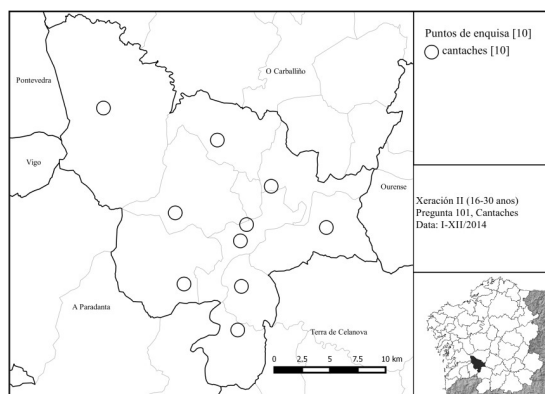
Bouzas, Orega, Penavaqueira e Vilar de Condes) (mapas 13a, 13b e 13c). Os datos obtidos parecen indicar que a variante sen /s/ final semella ser característica da fala das persoas da xeración I. Na xeración II esta variante recolleuse no lugar de Vilar de Condes, onde tamén emprega *cantache* a informante da xeración I. Ningún informante do grupo de idade III usou esta variante, o que pode apuntar a unha tendencia de cambio en marcha²⁴.

Mapa 13b. Variación *cantaches* ~ *cantache* (x. II)

Mapa 13a. Variación *cantaches* ~ *cantache* (x. I)

Mapa 13c. Variación *cantaches* ~ *cantache* (x. III)

²² Un estudo moi completo da evolución histórica que tiveron estas variantes en galego desde a Idade Media ata os nosos días débemosllo a Mariño Paz 2015.

²³ Para Fernández Rei (1990b: 87) as formas “[*canta*]*ste* e [*canta*]*che*, sufriron posteriormente a adición dun -s, morfema característico das segundas persoas verbais”, orixinando as variantes [*canta*]*stes* e [*canta*]*ches*. Segundo este autor, que manexa datos do ALGa (1990), hai unha “maior concentración de formas con -s no occidente”. O ALGa tamén reflicte un “avance desta forma sobre [*canta*]*che*, que se refuxia como forma única cada vez máis contra a parte oriental” (Fernández Rei 1990b: 87). Vid. tamén o mapa 33 de Fernández Rei 1990b, onde este autor sintetiza os datos fornecidos polo ALGa (1990: mapas 7, 54, 76, 105, 127, 144, 185, 201, 213, 224, 260, 312, 324, 360, 401 e 412). Porto Dapena (1977: 157) detecta a tendencia contraria na fala da comarca de Ferrol xa que “los hablantes más castellinizantes tienden a usar las formas coincidentes con las castellanas”, i. e. as formas sen MNP /s/ (cf. cast. *cantaste*).

²⁴ Os nosos datos refrendan, aínda que de maneira limitada, o que afirma Mariño Paz (2015: 118): “Esta pugna entre -che e -ches (...) estase a librar hoxe mesmo ante os nosos ollos, é unha mudanza en marcha no galego do noso tempo. Do meu punto de vista, a escolla de -ches como variante propia do estándar (...) debe de estar supoñendo a súa propagación a un crecente número de variedades diatópicas, diastráticas e diafásicas”. Mais cómpre matizar que a influencia do estándar simplemente puido acelerar un proceso de cambio en marcha. Nótese, a este respecto, a escasa frecuencia da variante -che nos informantes da xeración II, cuxo contacto coa variedade estándar é escaso. Os datos do ALGa correspondentes aos puntos de Abelenda e Regodeigón contribúen a sustentar a nosa afirmación, xa que nos dous puntos se recollen formas con e sen -s, fronte á situación actual de non existencia das formas con -s no galego de Regodeigón.

Na táboa 3 represéntanse os índices de uso e as ocorrencias totais de cada variante dos informantes que usaron, durante as entrevistas, polo menos nunha ocasión, a variante sen -s. Das seis persoas que utilizan esta variante, tres empregárona sempre mentres que outros tres usaron tamén a variante con -s. Os datos recadados das gravacións coinciden cos obtidos co cuestionario. A informante Esp72m deu como resposta ao cuestionario *cantaches* pero durante a entrevista empregou a variante sen -s nunha ocasión.

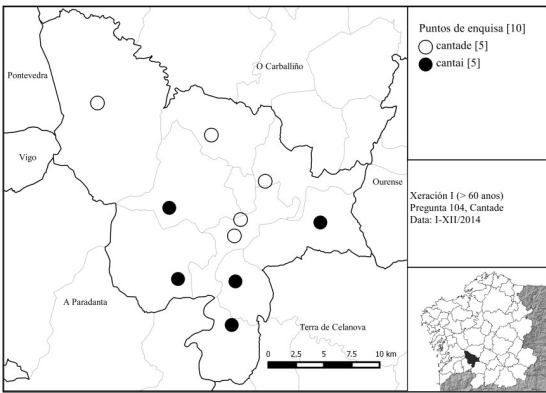
	P2 do pretérito sen -s		P2 do pretérito con -s	
	Ocorr.	Índice	Ocorr.	Índice
Bou80m	3	1	0	0
Esp72m	1	0.14	6	0.85
Ore69h	12	0.86	1	0.14
Pen78m	11	1	0	0
Vil72m	4	1	0	0
Vil48h	4	0.66	2	0.33

Táboa 3. Ocorrencias da P2 do pretérito de indicativo con -s e sen -s

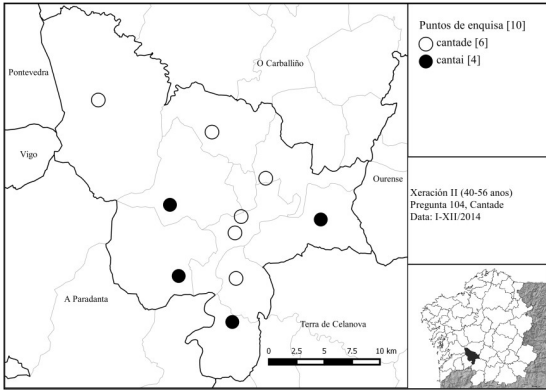
3.9. Variación no MNP da P5 do imperativo da CI e CII

Para a P5 do imperativo, recolléronse na zona estudada dúas variantes, unha que mantén o /d/ etimolóxico no MNP (*cantade, facede*, etc.) e outra que non o conserva (*cantai, facei*, etc.). Segundo os datos dos anos 70, estas últimas son propias do galego oriental e da zona sur das provincias de Ourense e Pontevedra (vid. ALGa 1990: mapas 26, 69 e 156)²⁵.

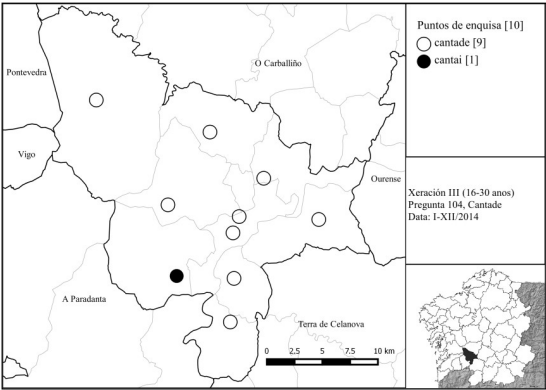
Na comarca do Ribeiro, as variantes *cantai* e *facei*²⁶ recolléronse, mediante o cuestionario, en puntos meridionais área (Arnoia, As Bouzas, Louredo, Penavaqueira e Vilar de Condes) (cf. mapas 14a, 14b, 14c, 15a, 15b, 15c). Fóra destes puntos as únicas variantes que se rexistraron foron *cantade* e *facede*. Esta información mostra unha certa correlación cos datos do ALGa, obra que rexistrou hai catro décadas formas de imperativo sen /d/ en puntos situados ao sur, este e oeste do lugar de Regodei-gón (punto O. 15 do ALGa) mais non nesta localidade.

Mapa 14a. Variación *cantade* ~ *cantai* (x. I)

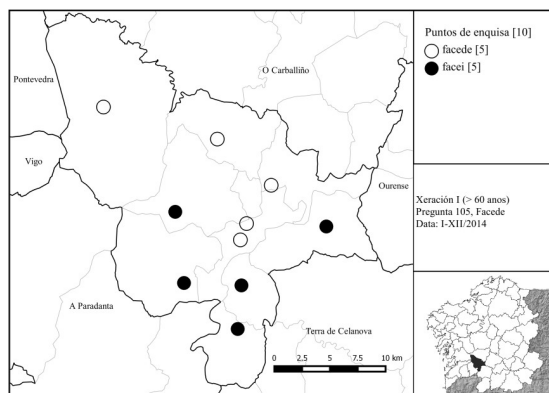
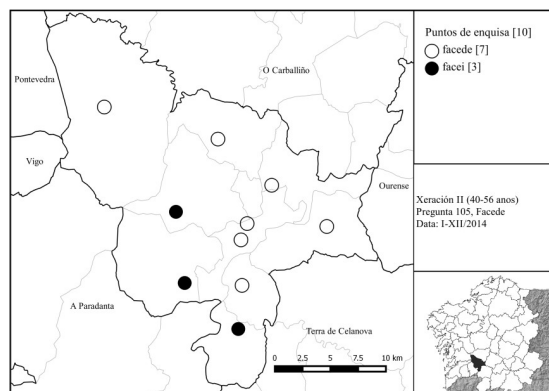
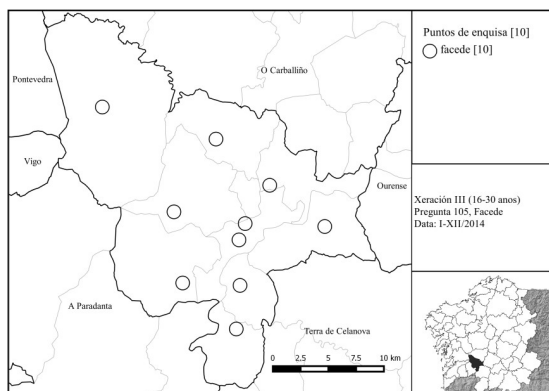
Mapa 14b. Variación *cantade* ~ *cantai* (x. II)

Mapa 14c. Variación *cantade* ~ *cantai* (x. III)

Nos puntos en que se recolleron, as variantes sen /d/ do imperativo son máis frecuentes nos informantes do grupo I (10 ocorrencias) ca nos dos grupos II (7 ocorrencias) e III (1 ocorrencia). A variante *cantai* rexistrouse máis (10 ocorrencias) ca a variante *facei* (8 ocorrencias).

²⁵ Para a evolución histórica destas variantes vid. Mariño Paz 2016.
²⁶ No caso de *facede* ~ *facei* non se tivo en conta a variación entre os radicais *fac-*, *fag-* e *fa-*. Para a distribución destes radicais vid. Louredo 2018.

Mapa 15a. Variación *facede* ~ *facei* (x. I)Mapa 15b. Variación *facede* ~ *facei* (x. II)Mapa 15c. Variación *facede* ~ *facei* (x. III)

Polo tanto, dous informantes (Bou54m e Pen23h) empregaron *cantai* pero *facede*. A principal conclusión á que chegamos é que as formas de

imperativo sen /d/ caracterizan a fala dos informantes das xeracións I e II dalgúns puntos meridionais e son moi raras nos informantes do grupo de idade III²⁷.

4. Variación no uso do infinitivo xerundial

En moitas variedades galegas existe variación entre o xerundio e o chamado *infinitivo xerundial*, un infinitivo precedido pola preposición *a* e que pode ser empregado en lugar do xerundio sen que mude o significado do enunciado (1a, 1b, 2a, 2b, 3a e 3b) (Rojo 1974; Freixeiro Mato 2006: 404-416).

- (1a) El veu aquí correndo
- (1b) El veu aquí a correr
- (2a) Ao pai vírono chorando
- (2b) Ao pai vírono a chorar
- (3a) Está chovendo
- (3b) Está a chover

Esta alternancia entre infinitivo xerundial e xerundio tamén se dá en portugués. O portugués europeo estándar prefere a construción *a* + infinitivo en lugar do xerundio, en enunciados coma (1a), (1b), (2a), (2b), (3a) e (3b). No portugués europeo meridional, no portugués do Brasil e no portugués dos países africanos de lingua portuguesa utilízase o xerundio (Cunha e Cintra 1984: 394; Castilho 2002; Carrilho e Pereira 2011; Pereira 2014)²⁸. Pola contra, en español non existe o infinitivo xerundial (cf. esp. *Está viendo la televisión* / **Está a ver la televisión*) (Gómez Torrego 1999).

Emporiso, seguindo a Rosario Álvarez, débese ter presente que, nalgúns casos (p. ex. 4a e 4b), non é posible a substitución do xerundio por un infinitivo precedido de *a* (Álvarez 1994). Segundo esta autora, “*a chover* [o infinitivo xerundial] non pode suplantar a *chovendo* [o xerundio] cando é núcleo do seu predicado (*O home, axeonllándose* / **a axeonllarse ante o altar; oraba en silencio, Rematou o seu discurso agradecendo* / **a agradece-lo convite*) (...); nin pode formar parte de tódalas perífrases en que entra o xerundio (*estivo traballando/estivo a*

²⁷ Se reparamos na información que nos fornece o ALGa sobre o galego falando a mediados da década dos setenta do século pasado, comprobamos que en moitos lugares de Galicia se utilizaban formas do tipo *cantai* para o imperativo pero do tipo *cantades* para a P5 do presente de indicativo. A xulgar polos datos recollidos, na área estudada tamén se daría esta mesma situación: o emprego de *cantai* no imperativo e *cantades* no presente (Fernández Rei 1990b: 90; Ferreiro 1999: 289, nota 364; Dubert e Mariño 2004; Mariño 2014).

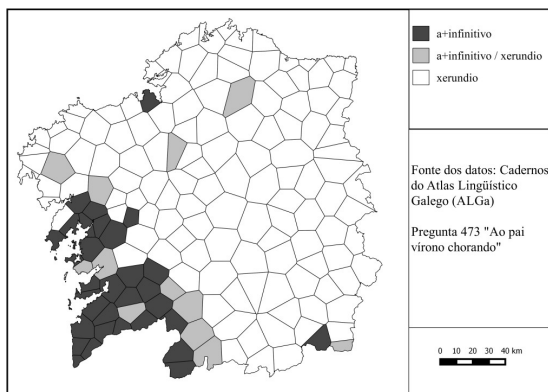
²⁸ Vid. Osório e Vázquez 2018 para un achegamento comparativo e diacrónico a estas estruturas no portugués e no galego.

traballar toda a tarde, pero foi avellando/*foi a avellar pouco a pouco) (Álvarez 1994: 24)²⁹.

- (4a) Ten o cigarro colgando sempre dos labios
(4b) *Ten o cigarro a colgar sempre dos labios

Aínda máis, hai que ter presente que, en lugares do norte de Galicia, *estar + a + inf.* funciona como perífrase aspectual inminente, expresando que o suceso vai ter lugar inmediatamente (Regueira 1989: 460; Álvarez 1994). Nestes lugares, *estar + xer.* mantén o significado que ten no resto do territorio, i. e., o de perífrase aspectual de fase media. Nas variedades dialectais en que *estar + a + inf.* e *estar + xer.* son equivalentes semanticamente úsanse as perífrases *ir + inf.* ou *estar + para + inf.* para expresar aspecto inminente (Álvarez 1994).

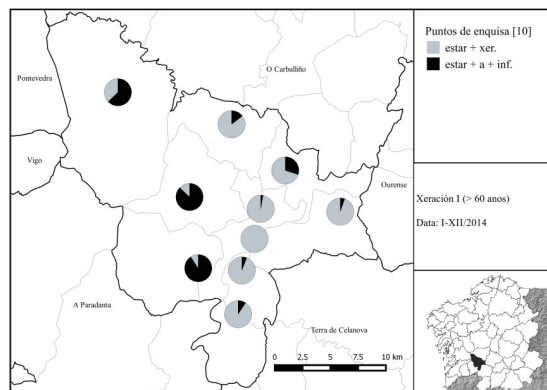
No mapa 16 amósase a distribución xeográfica das variantes *a + infinitivo* e *xerundio* segundo os datos fornecidos polo ALGa. O mapa amosa unha área compacta, no suroeste de Galicia, en que *a + infinitivo* se utiliza, en exclusiva, ou cabo da outra variante. O uso do infinitivo xerundial nesa zona xa foi considerado por Fernández Rei (1990b: 104) na súa clasificación dos dialectos galegos. Como apunta Pereira (2014), esta zona de *a + infinitivo* con valor de xerundio en galego ten continuidade xeográfica en Portugal. Neste país esta variante é típica do norte e do centro, e tamén do portugués estándar (Pereira 2014).

Mapa 16. Variable *a + infinitivo* ~ *xerundio* en galego³⁰.
Fonte: elaboración propia cos datos dos cadernos do ALGa

Mediante o cuestionario, recadamos datos sobre o uso na área estudada do xerundio ou do infinitivo xerundial na perífrase aspectual de fase media *estar + xer.* (~ *estar + a + inf.*). Esta perífrase “destaca a parte central da acción” (Álvarez e Xove 2002: 360). Na área estudada recolleuse tanto a variante *estar + a + infinitivo* (5-10) como a variante *estar + xerundio* (11-16). Os lugares onde o infinitivo xerundial presenta uns índices de uso máis altos son os occidentais, situados na área de montaña (mapas 17a, 17b e 17c)³¹.

- (5) *eu sempre estou a dicirlle eso* (Arn63m)
(6) *antes de que lle estea a facer daño* (Abe71m)
(7) *parece que o estou a escoitar* (Pen56h)
(8) *perdona que che estou a fumar na casa* (Rib20h)
(9) *estoume a dar cuenta de que falamos o gallego coma o carallo* (Vil22h)
(10) *cando estaba a agua a fervere* (Ore69h)
(11) *el está vivindo a súa vida e nós a nosa* (Esp72m)
(12) *estuvera traballando por varios sitios* (Abe71m)
(13) *xa che estou decindo que é un pueblo completamente atípico* (Abe53m)
(14) *á cadela estámoslle poñendo un tratamento* (Arn43m)
(15) *inda estaba estudiando aquí, en Ribadavia* (Arn19m)
(16) *na [autoescola] que estou facendo eu as prácticas?* (Vil22h)

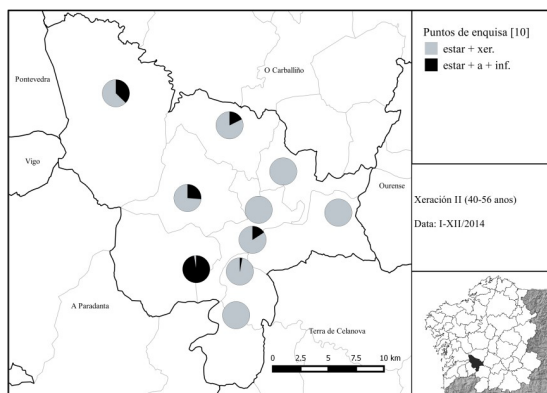
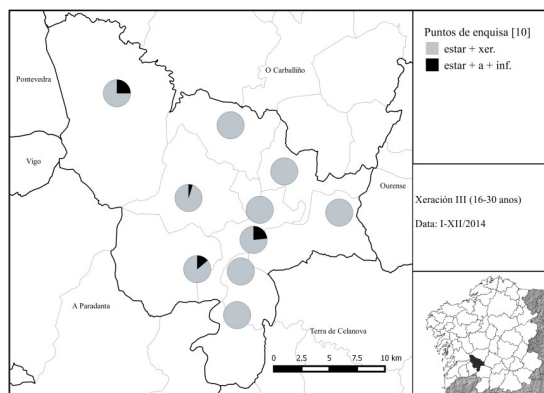

Mapa 17a. Variación *estar + a + inf.* ~ *estar + xer.* (x. I)

²⁹ Véxase Álvarez e Xove 2002: 315-316 para unha descrición completa dos contextos en que alternan xerundio e infinitivo xerundial.

³⁰ A diferenza dos casos anteriores, os datos do ALGa referidos a esta variable non foron aínda cartografados. Por este motivo, pareceunos oportuno ofrecerlle ao lector un mapa que dese conta da distribución territorial das variantes nos anos 70 do s. XX.

³¹ Os datos por falante pódense consultar na táboa 2 do Apéndice. A cifra entre paréntese representa o índice de uso de cada variante.

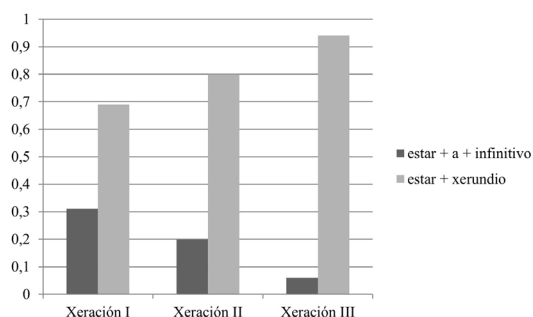
Mapa 17b. Variación *estar + a + inf.* ~ *estar + xer.* (x. II)Mapa 17c. Variación *estar + a + inf.* ~ *estar + xer.* (x. III)

A maioría dos informantes da xeración I usa a variante *estar + a + inf.*; excepto Rib60h, que non a usou nunca durante a entrevista. Das dez persoas deste grupo de idade, tres (Abe71m, Pen78m e Vil72m) empregan esta variante en máis ocasións ca *estar + xer.*

Entre os informantes da xeración II, o uso da variante *estar + a + inf.* é menor ca entre os da xeración I. Catro dos informantes do grupo de idade II (Bou54m, Esp52m, Lou48m e Reg52m) non empregaron nunca esa variante; cinco (Abe53m, Arn43m, Ore47m, Rib40m e Vil48h), empregaron a variante *estar + a + inf.* en menos ocasións ca *estar + xer.*; e un (Pen56h) utilizou a variante *estar + a + inf.* practicamente sempre (índice do 0.97). Parécenos destacable que a informante da xeración II de Ribadavia (Rib40m) presente un índice de 0.16 de uso de *estar + a + inf.*, o que contrasta coa ausencia desta variante no discurso de Rib60h.

Entre os falantes do grupo de idade III, a variante *estar + a + infinitivo* é utilizada por catro dos dez informantes, con índices que oscilan entre o 0.05 e o 0.25. É necesario destacar que Rib20h ten un índice de uso desta variante dun 0.23.

No Gráfico 2 represéntase o índice de uso de cada variante en cada grupo de idade. Os datos representados permiten afirmar que existen na área estudada dúas tendencias complementarias: a) unha diminución importante de *estar + a + infinitivo* ao comparar os dados da xeración I cos das xeracións II e III; e b) a tendencia oposta na vila de Ribadavia, isto é, a variante *estar + a + infinitivo* é máis frecuentemente empregada polos informantes das xeracións II e III ca polo da xeración I. Esta última tendencia pode que fose favorecida pola situación comunicativa, unha enquisa sobre a maneira de falar realizada a dous falantes bilingües con predominio do castelán.

Gráfico 2. Uso da variable *estar + a + inf.* ~ *estar + xerundio* nos tres grupos

En relación á primeira tendencia, é posible que o aumento da variante *estar + xer.* se deba ao contacto lingüístico. Por unha banda, o contacto con variedades orientais, onde non se usa *estar + a + inf.*, favorecen na área investigada o emprego da variante *estar + xer.* Por outro banda, débese ter en conta tamén o contacto co castelán, lingua en que a perífrase *estar + xer.* é a única empregada. Un argumento en favor da hipótese de que o castelán inflúe no aumento da frecuencia desta variante é o feito de seren os falantes máis novos aqueles que máis usan *estar + xer.* Trataríase dun fenómeno de *converxencia*, un tipo de interferencia negativa que provoca a aproximación estrutural dos dous sistemas en contacto (Gumperz e Wilson 1971, Kabatek 2000).

Porén, debe ser comentada a tendencia oposta a esta, que foi observada na vila de Ribadavia. Como xa vimos, nesta localidade os dous informantes dos grupos de idade II e III presentan un maior índice de *estar + a + infinitivo* (0.16 e 0.23 respectivamente) do que o informante da xeración I (0). Este fenómeno pode ser explicado polo desexo, por parte destes individuos, de evitar estruturas comúns ás dúas linguas en contacto, a interferencia negativa de *diverxencia* (Kabatek 1997 e 2000).

Para concluímos, á luz dos datos expostos, podemos dicir que, entre os informantes enquisados, o uso do infinitivo xerundial está fortemente condicionado pola idade do falante. En termos xerais, esta variante é menos frecuente nos falantes novos ca nos maiores. Así mesmo, é máis frecuente no oeste da comarca ca no leste e centro.

5. Variación na morfoloxía verbal irregular

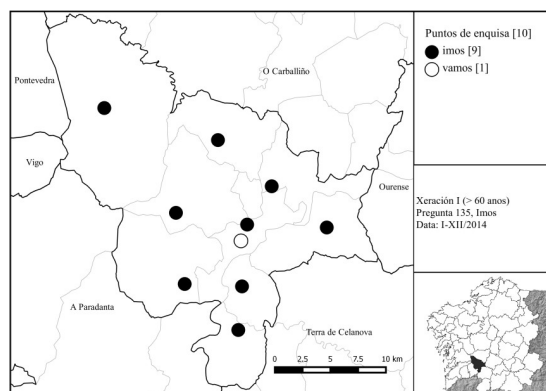
5.1. Variación na P4 e P5 do presente de indicativo do verbo *ir*

A P4 e P5 do presente do verbo *ir* teñen como variantes máis frecuentes *imos* e *ides* respectivamente. Así e todo, tamén hai informantes que empregan as variantes *vamos* e *vades*. As variantes *vamos* e *vades*³² posúen un radical *va-* que fai que o paradigma se torne máis regular: *eu vou, ti vas, el vai, nós imos > nós vamos, vós ides > vós vades, eles van* (Dubert 1999: 208)³³.

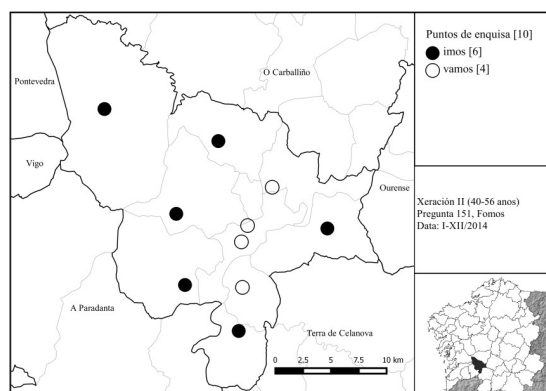
A expansión destas últimas formas nas variedades do galego ten sido explicada acudindo á influencia do castelán. Mesmo a maior extensión de *vamos* sobre *vades*, tanto no territorio estudado coma en Galicia en xeral, pode ser un argumento a favor desta hipótese xa que *vamos* é idéntica á forma castelá e *vades* non coincide totalmente con ela (cf. cast. *vais*) (Normas: 147-148). Tamén hai que ter en conta que *vamos* forma parte do paradigma de *ir*, como imperativo de P4. Esta forma puido favorecer o cambio analóxico comentado.

A continuación, exporemos os datos recollidos no traballo de campo, comezando pola variable *imos ~ vamos* (cf. mapas 18a, 18b e 18c). A variante *vamos* é rara entre os membros da xeración I, mais forma parte do repertorio lingüístico dun bo número das persoas dos grupos de idade II e III³⁴. Chama a atención que *vamos* se recolla nas áreas centrais do territorio, correspondentes aos vales do Avia e do Miño. Tendo en conta os tres grupos de idade, na xeración I emprega *vamos* o informante máis urbano, o da vila de Ribadavia; na xeración II as da Arnoia, Esposende, Ribadavia, e Regodeigón; e

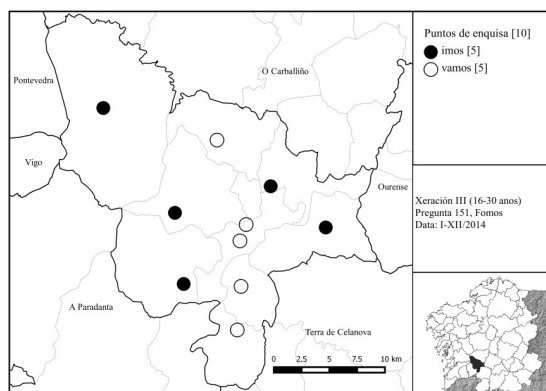
na xeración III os da Arnoia, Louredo, Orega, Ribadavia, e Regodeigón. Cabe destacar que no lugar de Esposende empregan *imos* os informantes das xeracións I e III e *vamos* a informante do grupo de idade II.

Mapa 18a. Variación *imos ~ vamos* (x. I)

Mapa 18b. Variación *imos ~ vamos* (x. II)

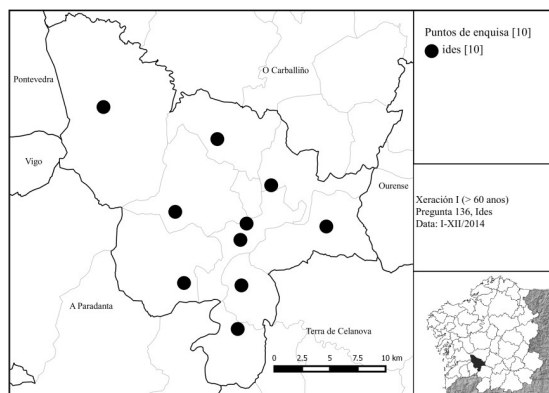
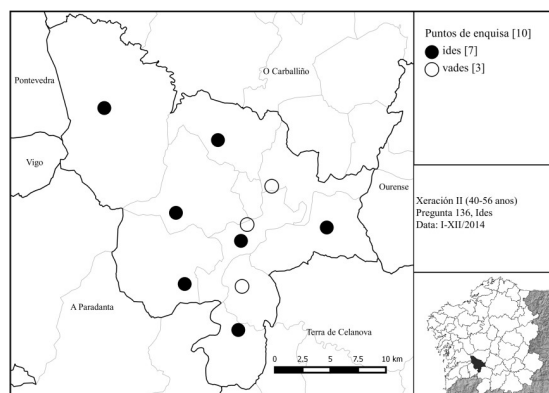
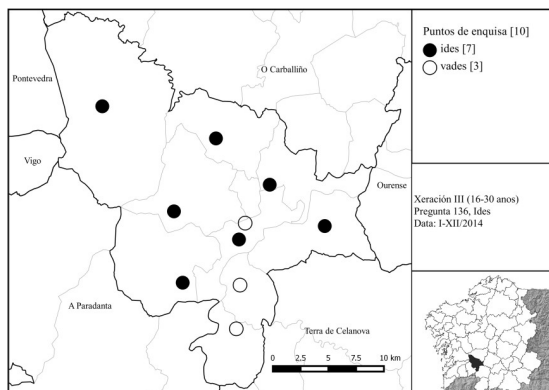

Mapa 18c. Variación *imos ~ vamos* (x. III)

³² Para a distribución en galego de *imos* e *vamos* vid. o mapa 285 do ALGa 1990. Para a de *ides* e *vades* vid. o mapa 286 do ALGa 1990.

³³ Dubert (1999: 208) cualifica a presenza do radical *va-* como unha “innovación analóxica”. No portugués europeo estándar utilízanse as formas *vamos* e *vais*. Vid. tamén Soto Andión 2003: 61.

³⁴ Soto Andión (2014: 234) di que “en el presente de indicativo de *ir* observamos las soluciones *imos/vamos*, con los radicales *i-* (62 % del total de informantes), *va-* (48 % del total de informantes). La presión del castellano es lo que motiva el uso del segundo, sobre todo en los más jóvenes”.

Mapa 19a. Variación *ides* ~ *vades* (x. I)Mapa 19b. Variación *ides* ~ *vades* (x. II)Mapa 19c. Variación *ides* ~ *vades* (x. III)

Con respecto á variable *ides* ~ *vades*, a variante analóxica *vades* non foi recollida en ningunha entrevista cos informantes da xeración I. O seu uso parece ser máis reducido ca o de *vamos* e é máis frecuente entre os falantes máis novos. A distribución xeográfica

é semellante á da variable anterior xa que *vades* se emprega en localidades localizadas nos vales fluviais do centro da área. Na xeración II *vades* é empregada polas informantes da Arnoia, Esposende e Regodeigón. Na xeración III empregan *vades* os informantes da Arnoia, Louredo e Regodeigón. Polo tanto, tamén no caso desta variable, os informantes dos grupos de idade I e III de Esposende empregan a variante conservadora mentres a informante do grupo II usa a innovadora. A diferenza da variable anterior, non se recolleu a variante analóxica na vila de Ribadavia nin na aldea de Orega (mapas 19a, 19b, 19c).

5.2. Variación na P4 do pretérito de indicativo do verbo *ir*

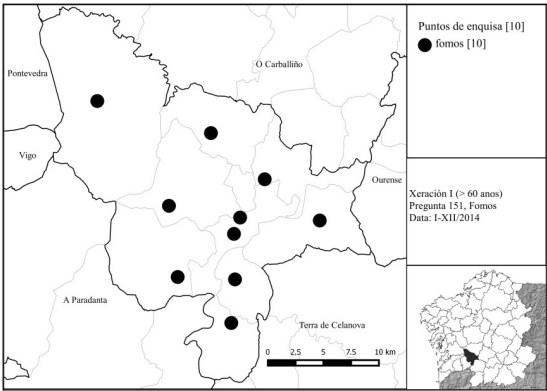
Para a P4 do pretérito de *ir* rexistráronse as variantes *fomos* e *fumos*. Para autores coma Dubert (1999: 215) e Ferreiro (1999: 333), a variante con /u/ como VR, xorde por analogía coa P1 do pretérito (*fun*). Dubert (1999: 215; 2004: 74) rexeita a posibilidade de que esta variante sexa un castelanismo³⁵. O ALGa (1990: mapa 362) amosa que *fumos* é usado en varias áreas do territorio galego, especialmente no galego oriental, nas Rías Baixas e no norte da Coruña e Lugo. Trátase dunha variante pouco frecuente e que non forma unha área compacta. Na maioría deses lugares convivía con *fomos*, a variante maioritaria segundo os datos do ALGa.

Na comarca do Ribeiro, as localidades onde se recolleu *fumos* foron Esposende, Louredo, Penavaqueira, Regodeigón e Ribadavia (mapas 20a, 20b e 20c). A maioría destas localidades están situadas no val. Nas respostas ao cuestionario recolleuse a información representada nos mapas. Mentres que *fomos* é a variante maioritaria entre os informantes maiores de 40 anos (19 ocorrencias), entre os membros do grupo de idade III, hai cinco que responderon *fumos* á cuestión correspondente³⁶.

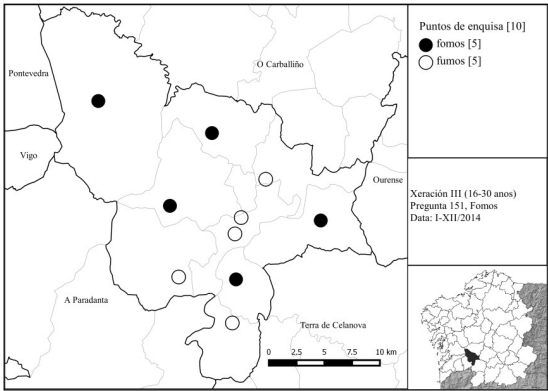
A información recollida nas conversas cos falantes pode axudar a interpretar mellor a distribución das dúas variantes. Na táboa 4 recóllense as variantes utilizadas polos informantes durante as entrevistas. A variante usada na resposta ao cuestionario márcase en cursiva e o número que acompaña a cada variante indica as ocorrencias totais de cada unha delas.

³⁵ “A forma /‘fumos/ non debe ser considerada castelanismo, pois chega con ver a historia do vocalismo radical nos temas de perfecto destes verbos [*ser* e *ir*] para compensar o peso da influencia que a vogal radical da P1Sing exerce sobre a das outras perdoas” (Dubert 1999: 215).

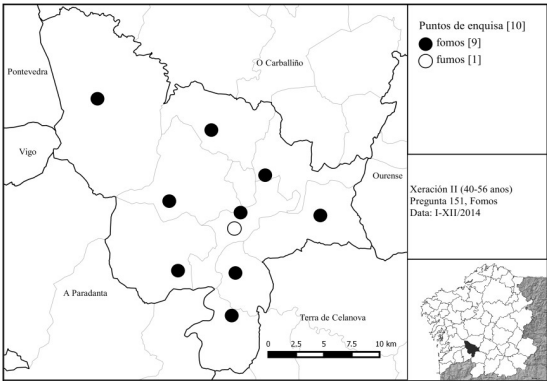
³⁶ Soto Andión (2003: 61) indica que “la P4 del pretérito [de *ir*] presenta esporádicamente en hablantes jóvenes un radical próximo al del Castellano con vocal cerrada [*fumos*]”.

Mapa 20a. Variación *fomos* ~ *fumos* (x. I)

Mapa 20c. Variación *fomos* ~ *fumos* (x. III)

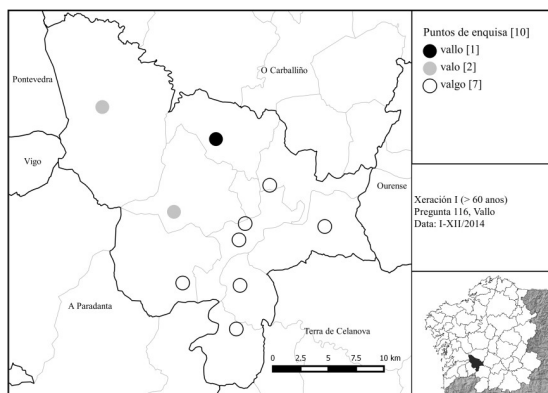
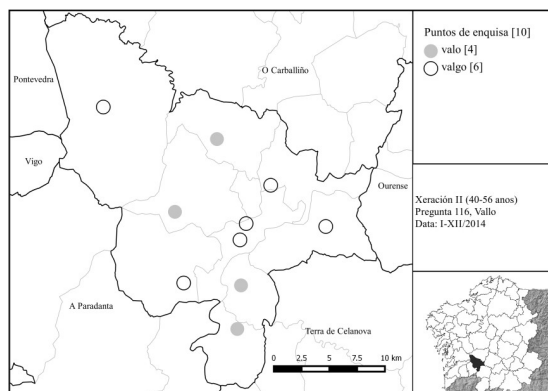
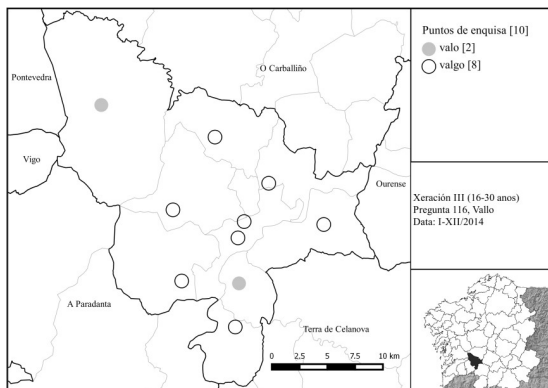
Mapa 20b. Variación *fomos* ~ *fumos* (x. II)

Os datos recollidos permiten extraer as seguintes conclusións: a) doce informantes utilizan nas

entrevistas a mesma variante que empregaron na enquisa; b) *fumos* é unha variante exclusiva de seis falantes das xeracións II (Rib40m) e III (Esp25h, Lou16h, Pen23h, Reg21h e Rib20h); c) hai catro informantes das xeracións II (Arn43m e Pen56h) e III (Ore26h e Vil22h) que usan as dúas variantes (*fomos* e *fumos*); d) catro dos falantes que responderon con *fomos* a pregunta do cuestionario usan tamén *fumos* (Arn43m, Ore26h, Pen56h e Vil22h), pero os que responderon *fumos* non empregaron nunca a variante *fomos* (Esp25h, Pen23h, Reg21h e Rib20h). Á luz dos datos que temos, semella que a variante *fumos* é unha innovación que apareceu na cohorte de idade intermedia e está a progresar na máis nova.

Informante	Variantes	Informante	Variantes	Informante	Variantes
Abe71m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (3)	Abe53m	<i>fomos</i>	Abe28m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (1)
Arn63m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (1)	Arn43m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (1) <i>fumos</i> (2)	Arn19m	<i>fomos</i>
Bou80m	<i>fomos</i>	Bou54m	<i>fomos</i>	Bou29h	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (1)
Esp72m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (3)	Esp52m	<i>fomos</i>	Esp25h	<i>fumos</i> <i>fumos</i> (1)
Lou75m	<i>fomos</i>	Lou48m	<i>fomos</i>	Lou16h	<i>fumos</i>
Ore69h	<i>fomos</i>	Ore47m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (4)	Ore26h	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (2) <i>fumos</i> (1)
Pen78m	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (7)	Pen56h	<i>fomos</i> <i>fumos</i> (1)	Pen23h	<i>fumos</i> <i>fumos</i> (7)
Reg77h	<i>fomos</i>	Reg52m	<i>fomos</i>	Reg21h	<i>fumos</i> <i>fumos</i> (1)
Rib65h	<i>fomos</i>	Rib40m	<i>fumos</i>	Rib20h	<i>fumos</i> <i>fumos</i> (1)
Vil72m	<i>fomos</i>	Vil48h	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (2)	Vil22h	<i>fomos</i> <i>fomos</i> (3) <i>fumos</i> (1)

Táboa 4. Ocorrencias das variantes *fomos* e *fumos*

Mapa 21a. Variación *vallo* ~ *valo* ~ *valgo* (x. I)Mapa 21b. Variación *vallo* ~ *valo* ~ *valgo* (x. II)Mapa 21c. Variación *vallo* ~ *valo* ~ *valgo* (x. III)

5.3. Variación na P1 do presente de indicativo do verbo *valer*

As variantes rexistradas co cuestionario para a P1 do presente de indicativo do verbo *valer* foron *vallo*, *valo* e *valgo*. Segundo o ALGa (1990: mapa 121), a forma etimolóxica *vallo* (< VALĒO) é unha variante tipicamente setentrional pero que tamén se usa noutros puntos,

illados, repartidos por toda Galicia. A outra variante galega, *valo*, xerouse por un proceso de analoxía coas demais formas do paradigma, as cales presentan un radical *val-* (*valer*, *vales*, *vale*, *valía*, etc.) (Ferreiro 1999: 345-346; *Normas*: 169). *Valo* é unha variante utilizada sobre todo na zona occidental e preto da fronteira con Portugal. Finalmente, a variante *valgo*, que aparece nuns poucos puntos illados os uns dos outros, só se pode explicar por préstamo do castelán.

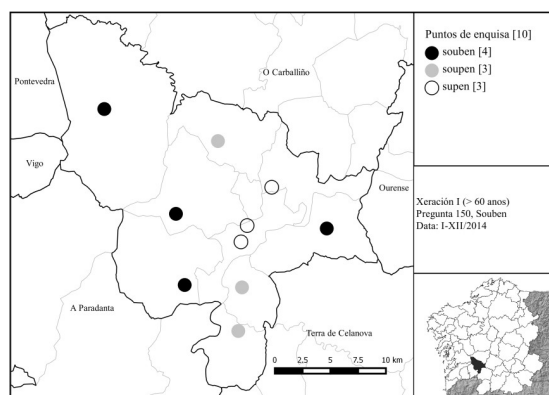
Na comarca do Ribeiro, a variante *vallo* só se rexistrou no lugar de Orega ao informante da xeración I; *valo* foi recollida nos puntos da Arnoia, Abelenda, Louredo, Orega e Vilar de Condes a informantes dos tres grupos de idade; *valgo* é usada en todos os puntos estudados por informantes das tres xeracións (vid. os mapas 21a, 21b e 21c). Polo tanto, en cinco dos puntos, situados no centro e oeste da comarca, só se recolleu a variante *valgo* nos tres grupos de idade (As Bouzas, Esposende, Penavaqueira, Regodeigón e Ribadavia).

Do punto de vista da súa distribución nos tres grupos de idade, só entre os informantes da xeración I se recolleron as tres variantes. Os datos expostos amosan que a variante *valo* é utilizada por dous informantes da xeración I (en Abelenda e Vilar de Condes), por catro da xeración II (na Arnoia, Louredo, Orega e Vilar de Condes) e por dous da xeración III (en Abelenda e na Arnoia). Isto pode ser tomado coma un indicio dun aumento da frecuencia de *valo* entre as persoas de entre 40 e 56 anos, comparadas coas de máis de 60, que non se mantivo nas persoas máis novas. A frecuencia da variante *valgo* é similar nos tres grupos estudados (7 ocorrencias na xeración I; 6 na xeración II e 8 na xeración III).

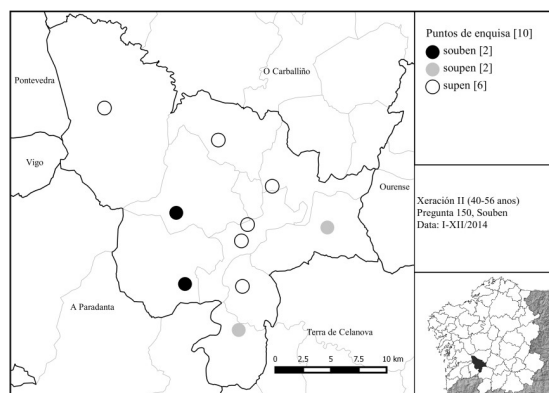
5.4. Variación no tema de pretérito do verbo *saber*

O radical do tema de pretérito do verbo *saber* constitúe unha variable con tres variantes no galego do Ribeiro: *soub-*, *soup-* e *sup-*. Mentres *soub-* é a variante etimolóxica (SAPŪIT > *soubo*), *soup-* apareceu como consecuencia do cruzamento entre *soub-* e o radical castelán *sup-* (Fernández Rei 1978: 299; *Normas*: 134)³⁷. O ALGa (1990: mapa 348) amosa que o radical *soup-* era o máis frecuente en Galicia, especialmente no interior de Lugo e Ourense,

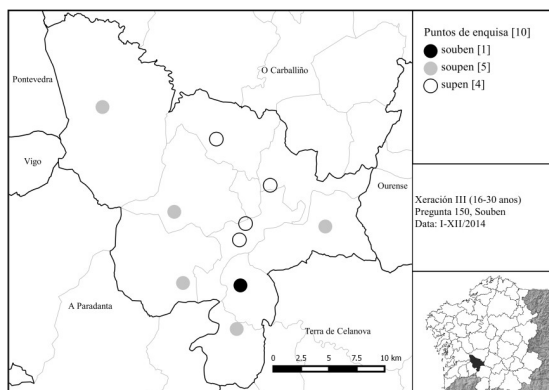
³⁷ Ferreiro (1999: 106), pola contra, estima, sen descartar o castelanismo, que a consoante radical /p/ en *soupen*, *coupen*, etc. é unha variante galega. A non sonorización de /p/ sería explicable para este autor pola presenza do [w].

Mapa 22a. Variación *souben* ~ *soupén* ~ *supén* (x. I)

Mapa 22b. Variación *souben* ~ *soupén* ~ *supén* (x. II)

Mapa 22c. Variación *souben* ~ *soupén* ~ *supén* (x. III)

a mediados dos anos 70. O radical *soub-* recolleuse sobre todo na provincia da Coruña e na zona limítrofe das provincias de Ourense e Pontevedra, tamén no punto de Abelenda. A variante *sup-* empregábase especialmente no galego das Rías Baixas e do Baixo Miño e nalgúns puntos illados coma Regodeigón.

Os datos recollidos co cuestionario, correspondentes á P1 do pretérito (mapas 22a, 22b e 22c) amosan que *souben* se utiliza maioritariamente en puntos laterais da comarca (Abelenda, As Bouzas, Penavaqueira e Vilar de Condes); o mesmo ocorre con *soupén*, recollida na Arnoia, Abelenda, As Bouzas, Louredo, Orega, Penavaqueira e Vilar de Condes; *supén* aparece sobre todo nas localidades do centro da comarca (A Arnoia, Abelenda, Esposende, Orega, Regodeigón e Ribadavia). Os datos que foron recollidos nas entrevistas coinciden cos rexistrados co cuestionario.

Por xeracións *souben* é utilizado por catro informantes da xeración I, por dous da II e por unha da III; *soupén* por tres informantes da x. I, dúas da xeración II e seis da xeración III; e *supén* por tres da xeración I, seis da xeración II e tres da xeración III. Cómpre destacar que na vila de Ribadavia, Esposende e Regodeigón, no val do Avia, unicamente se rexistrou *supén*. Tamén é destacable o uso de *souben* por parte de Arn19m, xa que esta variante non é empregada polas informantes de máis idade dese punto. Probablemente esteamos neste caso ante un préstamo do estándar. Á luz dos datos recollidos, semella que nas xeracións II e III diminúe a frecuencia de *souben* e aumenta a de *soupén* e *supén*.

O pretérito do verbo *caber* presenta unha variación similar á do verbo anterior entre os radicais *coub-*, *coup-* e *cup-*. Porén, só contamos con dúas ocorrencias deste verbo co tema de pretérito xa que foi usado por un único informante (*que non coupera xente pa que non caíran os rapaces; non me coupo o viño no pipote*, Ore69h)³⁸. Este individuo presenta o radical *coup-* para o pretérito do verbo *caber* e o radical *soup-* para o pretérito do verbo *saber*.

5.5. Variación na P6 do presente de indicativo dos verbos *ter* e *vir*

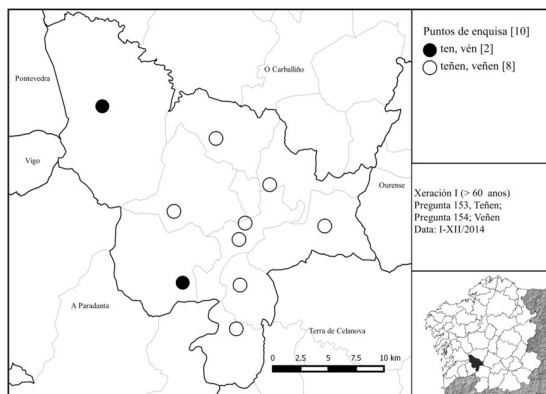
A terceira persoa de plural dos verbos irregulares *ter* e *vir* presenta unha situación de variación no territorio galego entre as variantes etimolóxicas *ten* ~ *teín* (< TĒNENT), *vén* ~ *veín* (< VĒNENT) e as analóxicas *teñen* (cf. *teño*) e *veñen* (cf. *veño*) (Ferreiro 1999: 339; *Normas*:

³⁸ As relativamente escasas aparicións de *caber* seguramente son debidas a que a maioría dos informantes usan *coller* (p. ex. *somos seis e non collemos no coche*, Ore47m; *xa non collo nesa falda*, Arn63m), tal e como recolleu o ALGa (1990: mapas 209-212) nesta e noutras áreas do noso territorio. Porto Dapena (1977: 193) dá conta do mesmo fenómeno no galego da comarca de Ferrol.

165)³⁹. As formas analóxicas *teñen* e *veñen* evitan o sincretismo entre a P3 e a P6 dos verbos *ter* e *vir* (Fernández Rei 1990b: 98; Ferreiro 1999: 339; *Normas*: 165; Mariño Paz 2020)⁴⁰.

No territorio estudado, mediante o cuestionario, recolleuse a existencia de variación *ten* ~ *teñen* e *vén* ~ *veñen*. O feito de seren formas verbais cunha evolución fonolóxica común, e sometidas a un proceso de substitución por formas analóxicas (Fernández Rei 1990b: 98; Ferreiro 1999: 339; *Normas*: 165) fai que as tratemos conxuntamente.

As variantes máis frecuentes son *teñen* e *veñen*, empregadas por todos os informantes das xeracións II e III e por oito dos dez informantes da xeración I. Os únicos puntos onde se recolleu *ten* e *vén*, na xeración I, son Abelenda e Penavaqueira, aldeas situadas no occidente montañoso da comarca (mapa 23)⁴¹. É dicir, son variantes utilizadas por persoas maiores e que viven en lugares apartados.

Mapa 23. Variación *teñen* ~ *ten* e *veñen* ~ *vén*

Os datos recollidos das gravacións coinciden cos do cuestionario. *Ten* foi empregado por Abe71m e Pen78m (16-17) e *teñen* por informantes doutros puntos e xeracións (18-19).

As informantes Abe71m e Pen78m usaron durante a entrevista a forma *vén* (20-21), mais ao resto dos falantes dos que temos datos só lles rexistramos a variante *veñen* (22-23).

- (16) *pero eles tena aquí onda o transformador* (Pen78m)
- (17) *[eles] ten esa costumbre* (Abe71m)
- (18) *teñen unha veiga moi grande en Serantes* (Ore69h)
- (19) *teñen moitos cartos* (Esp52m)
- (20) *se vén tódolos que están fóra, non cabemos no pueblo* (Abe71m)
- (21) *o meu fillo e maila miña nora vén moito onda min* (Pen78m)
- (22) *aquí veñen varios co pan* (Reg52m)
- (23) *ahora non veñen moito polo pueblo* (Ore26h)

En conclusión, as variantes *ten* e *vén* semellan ser propias da área máis occidental e montañoso do territorio estudado e son utilizadas en exclusiva por informantes do grupo de idade I.

5.6. Variación na P5 do presente de indicativo dos verbos *ter* e *vir*

En certas palabras do galego coma *gando* ~ *gado*, *coenllo* ~ *coello*, *monllo* ~ *mollo* ou *fionllo* ~ *fiollo* rexístrase unha alternancia que consiste na presenza ou non dunha nasal no interior de palabra. Segundo Fernández Rei (1990b: 58-59) no occidente de Galicia son máis frecuentes as solucións con *-n-*, aínda que cada palabra ten unha distribución propia. Tamén nas formas verbais *tendes* ~ *tedes* e *vindes* ~ *vides* se rexistra este tipo de variación⁴².

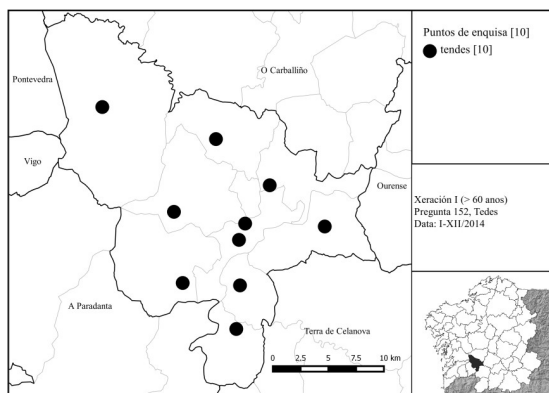
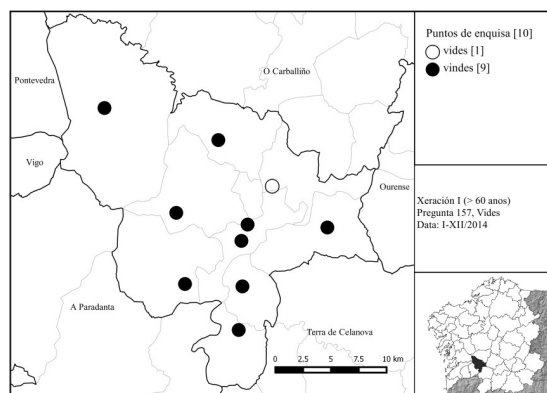
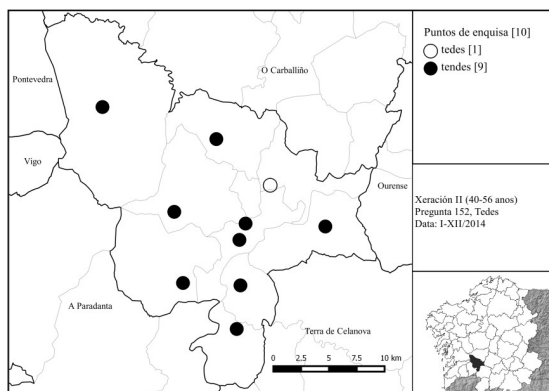
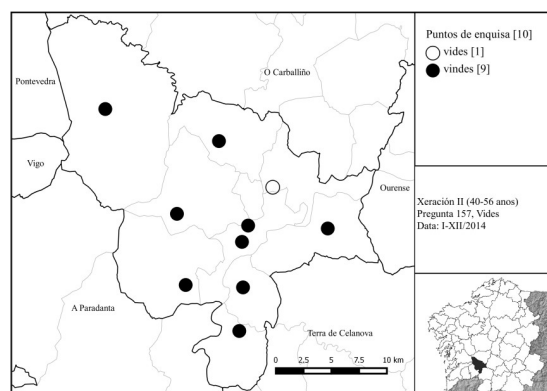
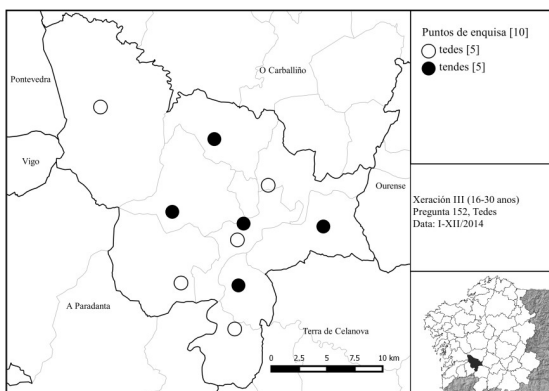
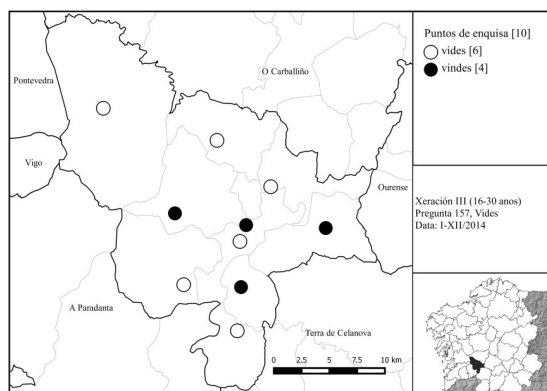
Nos mapas 24a, 24b, 24c, 25a, 25b e 25c amósase, respectivamente, a distribución das variables *tendes* ~ *tedes* e *vindes* ~ *vides*. Na

³⁹ Para a distribución das diferentes variantes empregadas en galego vid. ALGa 1990. O mapa 374 corresponde á P6 do verbo *ter* e o mapa 408 á P6 do verbo *vir*. Mentres no galego oriental son maioritarias as variantes *tein* e *vein*, no galego central e occidental son maioría os puntos onde se usan *teñen* e *veñen*. Dentro desta área atopamos tamén algúns puntos onde se empregan *ten* e *vén*.

⁴⁰ Mariño Paz (2020) realiza un interesante e ben documentado estudo histórico (desde a Idade Media á Moderna) da variación diatópica *ten* ~ *teñen*, *vén* ~ *veñen*. Nel conclúe que as formas *ten* e *vén* xa existían no galego medieval e que foron as máis utilizadas nos (poucos) textos en galego da Idade Moderna, o que contrasta coa situación reflectada no ALGa e neste traballo.

⁴¹ Cf. Soto Andión 2003: 65: “Principalmente en individuos de la generación vieja [> 60 anos], en el presente de indicativo, tanto en el medio semiurbano como en el rural, aparece una P6 (*tèn*) homónima de la P3, en lugar de la analógica *tèñen*”.

⁴² Para a distribución territorial de *tendes* ~ *tedes* cf. ALGa (1990: mapa 373) e para a de *vindes* ~ *vides* cf. ALGa 1990: mapa 407. No punto de Abelenda este atlas rexistrou tanto as formas con nasal como as variantes sen nasal. Na localidade de Regodeigón só se rexistraron as formas con nasal. Sobre estas variantes vid. tamén Mariño Paz 2014: 271. Para unha hipótese sobre a segmentación morfolóxica destas formas verbais e a súa existencia en variedades do portugués europeo setentrional vid. Dubert 2017a.

Mapa 24a. Variación *tendes* ~ *tedes* (x. I)Mapa 25a. Variación *vindes* ~ *vides* (x. I)Mapa 24b. Variación *tendes* ~ *tedes* (x. II)Mapa 25b. Variación *vindes* ~ *vides* (x. II)Mapa 24c. Variación *tendes* ~ *tedes* (x. III)Mapa 25c. Variación *vindes* ~ *vides* (x. III)

área estudada as variantes máis frecuentes son *tendes* e *vindes*. No caso da variable *tendes* ~ *tedes*, a variante con nasal é a única empregada polos membros do grupo de idade I e por nove dos do grupo de idade II, só Esp52m emprega *tedes*. Na xeración III empregan *tendes* cinco informantes (Arn19m, Bou29h, Ore26h, Reg21h e Vil22h) e *tedes* outros cinco (Abe28m, Esp25h, Lou16h, Pen23h e Rib20h).

No que respecta á variable *vindes* ~ *vides*, a distribución xeográfica das dúas variantes é parcialmente coincidente coas variantes da variable

tendes ~ *tedes*. A forma sen nasal interior recóllese no punto de Esposende ás informantes dos grupos I e II. No grupo de idade III a variante *vindes* é usada por catro informantes (Arn19m, Bou29h, Reg21h e Vil22h) e a variante *vides* por seis (Abe28m, Esp25h, Lou16h, Ore26h, Pen23h e Rib20h).

Para as dúas variables obsérvase que os falantes da xeración III tenden a usar máis as formas sen nasal interior ca as persoas dos outros grupos de idade. Isto pode ser indicio de que se está a xerar un proceso de cambio lingüístico.

5.7. Variación no verbo *dicir*

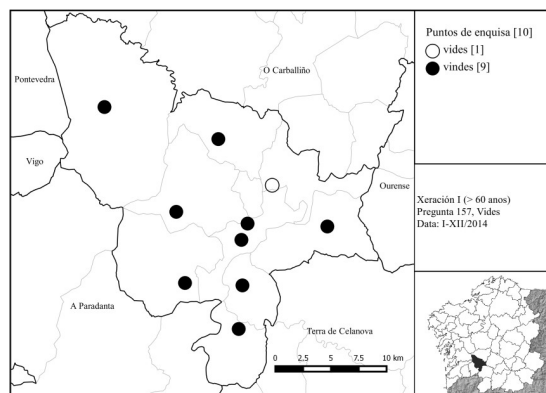
No caso da variable *decer* ~ *dicir*, o ALGa (1990: mapa 242) recolleu a variante *decer* en vinte puntos do territorio⁴³. Algúns destes puntos sitúanse na área limítrofe entre a provincia de Pontevedra e a de Ourense.

Na comarca investigada, cos datos recadados das gravacións, a variante maioritaria é *dicir*. A forma *decer* foi utilizada por Pen78m, unha informante que usa trazos moi conservadores. Esta informante usou en seis ocasións a variante *decer* (p. ex. *mandounos decer que, que el, ou tiña que estudar, ou cuidar o abuelo; non podo decer que son boa*) e noutras seis a variante *dicir* (p. ex. *vouche dicire; pódese dicir*). Polo tanto, a variante *decer* ten unha vitalidade moi escasa na área investigada. Só unha persoa da xeración I a emprega e, ademais, a carón de *dicir*.

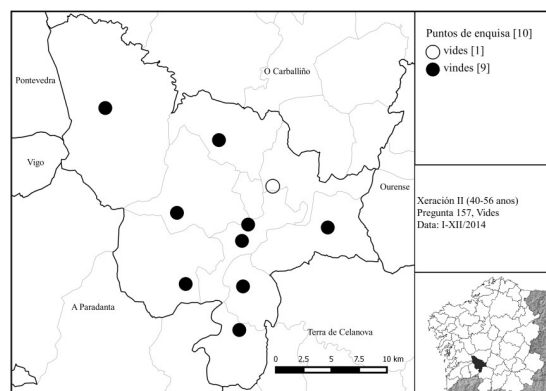
5.8. Variación no pretérito do verbo *dar*

Nesta epígrafe imos estudar a variación na P1 e P3 do pretérito de indicativo do verbo *dar*. Segundo os datos procedentes do cuestionario, para a P1 do pretérito de *dar* existen, na comarca investigada, dúas variantes: *dei* e *din*. A primeira é a forma etimolóxica (*dei* < DĒDĪ) e a segunda é analóxica con *vin* (P1 do pretérito de *ver*) e coa P1 do pretérito dos verbos regulares da segunda e terceira conxugacións (Santamarina 1974: 44; Ferreiro 1999: 326; *Normas*: 135). Estas dúas variantes eran as máis empregadas nos anos 70, cando se fixo o estudo de campo para o ALGa (1990: mapa 223). Na área limítrofe entre Pontevedra e Ourense, que coincide parcialmente coa área que estudamos existían puntos onde só se recolleu *dei* ou *din* e puntos onde se recolleron as dúas formas.

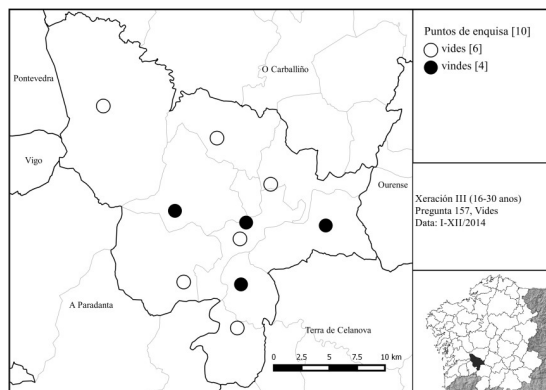
A distribución xeográfica das variantes recollidas é a seguinte: *dei* recolleuse en tres lugares do extremo occidental e meridional da comarca (Abelenda, Louredo e Penavaqueira) e *din* en todos os puntos menos en Abelenda (mapas 26a, 26b e 26c). No punto de Abelenda o comportamento dos informantes das tres xeracións é idéntico (mantemento de *dei*). Nos lugares de Penavaqueira e Louredo, *dei* non é utilizado polos informantes da xeración III e si polos das xeracións I e II. Polo tanto, a forma que está a aumentar a súa frecuencia entre os máis novos é *din* (Fernández Rei 1990a: 633).

Mapa 26a. Variación *dei* ~ *din* (x. I)

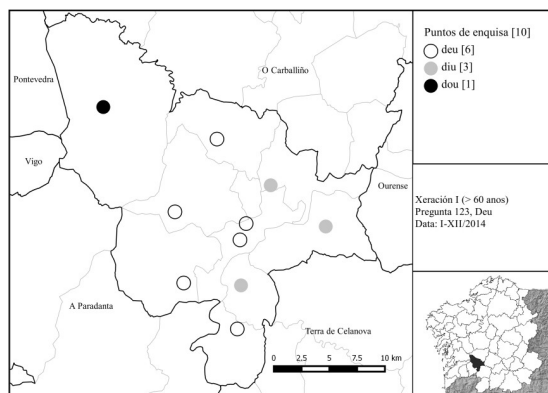
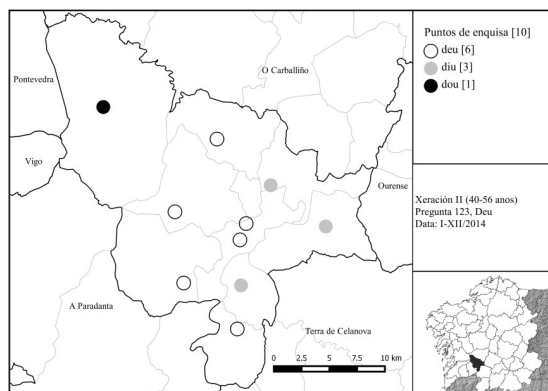
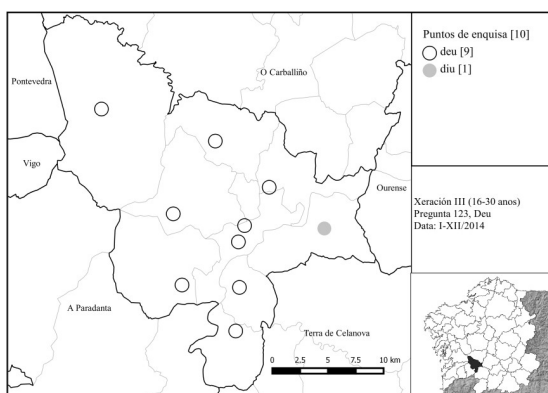
Mapa 26b. Variación *dei* ~ *din* (x. II)

Mapa 26c. Variación *dei* ~ *din* (x. III)

No que respecta á P3 do pretérito deste verbo, son tres as variantes recollidas: *deu*, *diu* e *dou*. As tres son variantes formadas por analogía (Santamarina 1974: 44; Ferreiro 1999: 326-327; *Normas*: 136): *diu* é analóxica con *vriu* e a P3 do pretérito dos verbos da terceira conxugación (*viviu*, *serviu*, *seguíu*, etc.); *deu* é analóxica coa P3 do pretérito dos verbos da segunda

⁴³ Os datos recollidos nas enquisas do ALGa foron comentados por Carvalho Calero 1978. Segundo Mariño Paz (2003: 200-208 e 2019: 149), a variante *decer* era común en extensas áreas occidentais nos séculos XVIII e XIX.

Mapa 27a. Variación *deu* ~ *diu* ~ *dou* (x. I)Mapa 27b. Variación *deu* ~ *diu* ~ *dou* (x. II)Mapa 27c. Variación *deu* ~ *diu* ~ *dou* (x. III)

conjugación (*comeu*, *colleu*, *bebeu*, etc.); e *dou* formouse por analogía coa P3 do pretérito

dos verbos da primeira conjugación (*cantou*, *falou*, *ladrou*, etc.). No ALGa (1990: mapa 225) pódese ver que *dou* era a forma maioritaria na provincia da Coruña e no norte da de Pontevedra, *deu* domina no resto de Galicia, aínda que nalgúns puntos, coma o San Amaro e Allariz, se documenta a variante *diu*. Estes dous puntos están relativamente próximos do límite oriental da área estudada neste traballo.

Na zona investigada para este traballo, *deu* é a variante máis usada (cf. os mapas 27a, 27b e 27c). *Diu* rexistrouse en localidades orientais e meridionais da comarca (As Bouzas, Esposende e Louredo) e *dou* só na aldea de Abelenda, o punto máis setentrional entre os estudados. Tanto a existencia de *diu* coma a de *dou* neses puntos pódese poñer en relación cos datos fornecidos polo ALGa (1990: mapa 225). Á vista dos datos de uso nas xeracións estudadas, a distribución das variantes entre os grupos de idade I e II é idéntica. Na xeración III, en cambio, desaparece *dou* de Abelenda⁴⁴ e recóllese *deu*, e *diu* só se mantén nas Bouzas, sendo empregado *deu* na Arnoia e Esposende.

En resumo, as variantes que aumentan a súa frecuencia nos grupos de idade II e III son *din* (P1) e *deu* (P3). Ambas sas dúas son analóxicas co pretérito da segunda conjugación (*bebín*, *bebeu*). Isto semella significar que a analogía coa segunda conjugación é un elemento facilitador do cambio.

5.9. Variación no presente de subxuntivo dos verbos *estar* e *dar*

Nesta alínea imos tratar as diferentes variantes da P3 do presente de subxuntivo de *dar* e *estar*. As variantes recollidas na área estudada foron as seguintes: *dea*, *día*, *díe* e *dé* para o verbo *dar* e *estea*, *estía*, *estíe* e *esté* para *estar*. *Estea* (< *STEAT) e *dea* (< *DEAT) orixinaron as formas *día* e *estía* nalgúns variedades debido ao cambio /ea/ > /ia/ do hiato (Ferreiro 1999: 325-326; *Normas*: 136-137 e 146)⁴⁵. *Dé* e *esté* son moi probablemente préstamos do castelán no

⁴⁴ Soto Andión (2003: 62) afirma que “*dar* (< *dare*) presenta en la P3 del pretérito *o* (*dou*) como VT. La *e* (*deu* < *de-dit*, resultado normativo) puede escucharse de modo esporádico en hablantes jóvenes de la villa por influencia del Gallego escolar”.

⁴⁵ Este cambio /ea/ > /ia/ tamén se deu en italiano (*día*, *stía*). Nalgúns variedades do leonés, a diferenza do ocorrido en castelán, mantivéronse as formas etimolóxicas *dea* e *estea* (Lausberg 1966: 278). Porén, no asturiano occidental existe o paradigma *día*, *días*, *día*, *diamos*, *diáis*, *dian* (Dubert 2019: 32). Tamén nalgúns localidades portuguesas se recollen estas formas (Dubert 2017b).

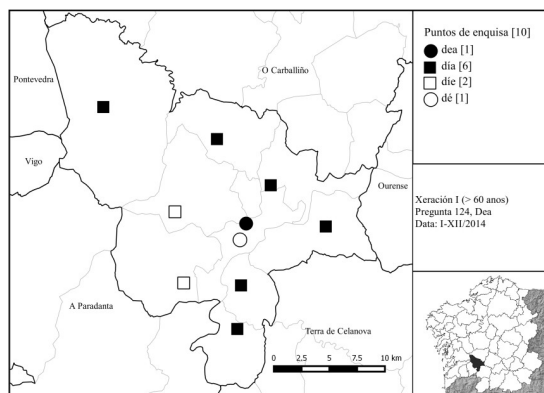
galego⁴⁶. A orixe das variantes *die* e *estíe* puido deberse, na nosa opinión, a un relaxamento da pronuncia do /a/ final, sen descartarmos un posible cruzamento entre *dé* e *día* e *esté* e *estía* respectivamente.

No ALGa (1990: mapa 230) pódese ver que, a mediados dos 70 do s. XX, *dea* era a variante máis xeral no territorio galego, que *día* e *die* eran as variantes propias dalgunhas localidades situadas maioritariamente no oriente do territorio e que a presenza de *dé* era anecdótica⁴⁷. No que respecta ás variantes da P3 de *estar*, a mesma fonte (ALGa 1990: mapa 248) reflicte a seguinte situación: *estea* era, nesa época, a variante maioritaria en galego, especialmente no occidente e nas provincias de Ourense e Lugo; as variantes *estía* e *estíe* era utilizadas nuns poucos lugares do Bierzo; e a variante *esté* foi recollida en bastantes localidades da provincia de Ourense⁴⁸.

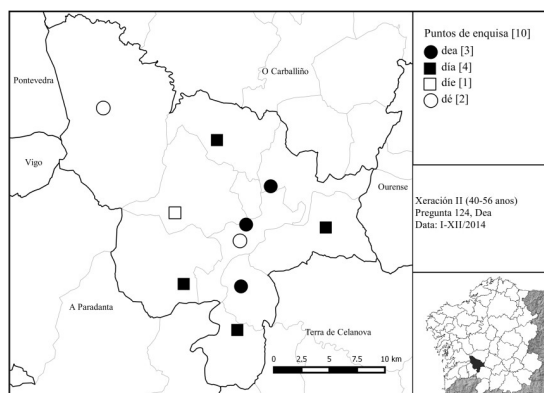
Nos mapas 28a, 28b e 28c cartográfanse as variantes de *dea*, que teñen a seguinte distribución territorial: *dea* na Arnoia, Abelenda, As Bouzas, Esposende, Louredo, Penavaqueira, Regodeigón e Ribadavia; *día* na Arnoia, Abelenda, As Bouzas, Esposende, Louredo, Orega e Penavaqueira; *dé* en Abelenda, Orega, Ribadavia e Vilar de Condes; e *die* en Penavaqueira e Vilar de Condes.

Por xeracións, no grupo de idade I a variante máis frecuente é *día* (6 ocorrencias) que aparece no norte e oeste da comarca; neste grupo úsase tamén a variante *die*, en dous puntos contiguos da área occidental e montañosa (Penavaqueira e Vilar de Condes), a variante *dea* en Regodeigón e o castelanismo *dé* en Ribadavia.

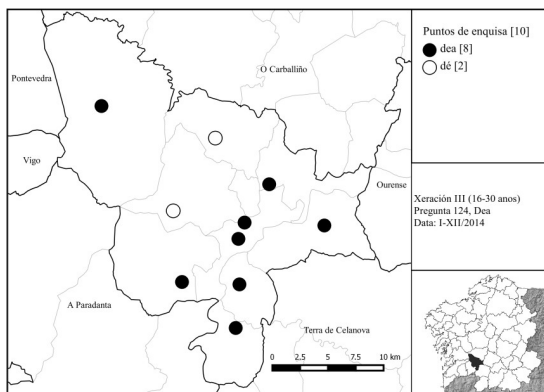
Na xeración II a forma máis frecuente é, novamente, *día* (4 ocorrencias) e rexístrase en tres puntos onde é utilizada por membros da xeración I (As Bouzas, Louredo e Orega) e nun punto no que a informante da xeración I usa outra forma (Penavaqueira). Neste mesmo grupo, o II, a variante *dea* recolleuse en tres puntos do centro da área (A Arnoia, Esposende e Regodeigón), o préstamo do castelán

Mapa 28a. Variación *dea* ~ *día* ~ *die* ~ *dé* (x. I)

Mapa 28b. Variación *dea* ~ *día* ~ *die* ~ *dé* (x. II)

Mapa 28c. Variación *dea* ~ *día* ~ *die* ~ *dé* (x. III)

dé en dous (Abelenda e Ribadavia) e a variante *die* na aldea de Vilar de Condes, lugar onde a

⁴⁶ *Esté* (< STĒT) e *dé* (< DĒt) son as variantes medievais que desapareceron substituídas por *estea* e *estía* (Normas: 137). Creemos, por tanto, que os *dé* e *esté* empregados en moitas variedades galegas son préstamos do castelán e non descendentes das formas medievais orixinais (Dubert 1999: 205; Soto Andión 2014: 235). Vid. Soto Andión 2003: 64, quen di que a variante *esté* “se encuentra por presión del Castellano en hablantes jóvenes o en algunos de mediana edad que utilizan un Gallego con abundantes interferencias del Castellano”.

⁴⁷ Para un achegamento á distribución dialectal destas variantes na Idade Media vid. Álvarez 2007.

⁴⁸ Taboada documenta no val de Verín a alternancia *dea* ~ *día*, indicando que *día* é a propia dos “pueblos menos castellanizados” (Taboada 1979: 146-147). Non rexistrou na área de Verín a existencia da variante *estía* xa que só se usa *estea* (*Ibid.*: 148).

informante da xeración I tamén emprega esta forma.

No grupo de idade III a distribución das variantes é completamente diferente. A forma *dea* é a máis frecuente (8 ocorrencias), mentres que o castelanismo *dé* se recolleu en dous puntos (Orega e Vilar de Condes) onde non era usado polos informantes das xeracións I e II. En resumo, nos grupos de idade I e II a variable conta con catro variantes das cales *día* é a máis frecuente, e no grupo de idade III recolléronse dúas variantes das cales *dea* (a máis frecuente segundo o ALGa e coincidente co estándar) é a máis frecuente e *dé* (préstamo do castelán) a menos frecuente.

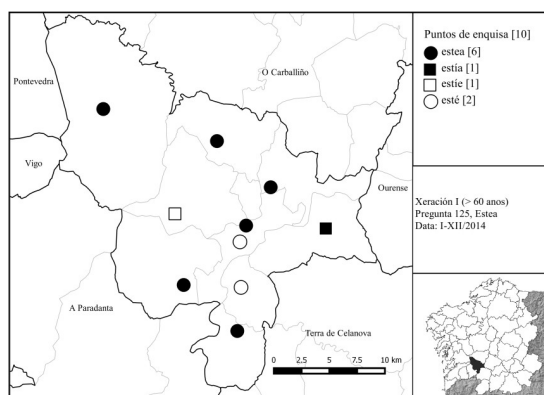
No que respecta ao subxuntivo de *estar*, *estea* foi recollido en Abelenda, Esposende, Louredo, Orega, Penavaqueira, Regodeigón e Ribadavia; *esté* na Arnoia, Abelenda, Esposende, Louredo, Orega, Penavaqueira, Ribadavia e Vilar de Condes; *estía* nas Bouzas e Vilar de Condes; e *estíe* nas Bouzas (mapas 29a, 29b e 29c).

Por grupos de idade, na xeración I *es-tea* é a forma máis frecuente (6 ocorrencias) e recolleuse en puntos do norte e do sur da área. As outras tres variantes documentáanse no centro da área: o castelanismo *esté* (2 ocorrencias) na Arnoia e Ribadavia, a forma *estía* nas Bouzas e *estíe* en Vilar de Condes.

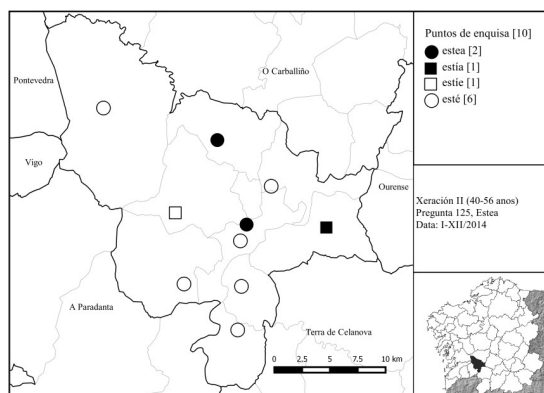
Na xeración II a variante *esté* aumenta a súa frecuencia (6 ocorrencias) e ocupa o sur e parte do norte da comarca. As variantes *estía* e *estíe* documentáanse nos mesmos lugares ca na xeración I (As Bouzas e Vilar de Condes respectivamente). A forma *estea* recóllese en dous lugares onde tamén se documentou na xeración I (Orega e Regodeigón).

Na xeración III a variante máis frecuente é tamén *esté* (5 ocorrencias), empregada no occidente da área. A variante *estea* (4 ocorrencias) é máis frecuente na zona central da comarca e destaca o seu uso por parte de Rib20h. A forma *estíe* só se recolleu neste grupo de idade no lugar das Bouzas.

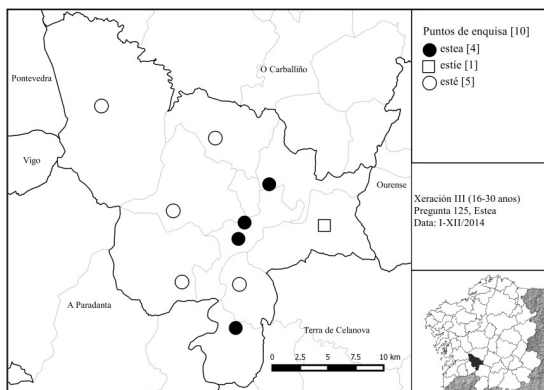
En resumo, a variante *estea* é a máis frecuente no grupo de idade I. No grupo de idade II a máis frecuente é *esté*, ao igual ca na xeración III. Non obstante, na xeración III a forma maioritaria en galego (e coincidente co estándar) *estea* é máis frecuente ca na xeración II (4 ocorrencias na xeración III vs. 2 no grupo de idade II). Neste sentido, é de interese que *estea* sexa usada por Rib20h, cando ningún dos falantes dos outros grupos da vila de Ribadavia empregou esa forma.

Mapa 28a. Variación *dea* ~ *día* ~ *die* ~ *dé* (x. I)

Mapa 28b. Variación *dea* ~ *día* ~ *die* ~ *dé* (x. II)

Mapa 28c. Variación *dea* ~ *día* ~ *die* ~ *dé* (x. III)

6. Conclusións

Para examinarmos os casos de variación no sistema verbal imos dividir as variables en tres grupos: a) variables cuxas variantes son galegas e ningunha é coincidente co castelán; b) variables cuxas variantes son galegas e unha, ou máis, é coincidente co castelán; e c) variables entre cuxas variantes atopamos préstamos do castelán.

Dentro do primeiro grupo podemos encadrar as variables *tendes*, *vindes* ~ *tedes*, *vides*; *cantaches* ~ *cantache*; *dei* ~ *din*; *deu* ~ *dou* ~ *diu*; *queirades* ~ *quéirades*; *cantai*, *facei* ~ *cantade*,

*face*de; *de*cer ~ *dicir*; e *ten*, *vén* ~ *teñen*, *veñen*⁴⁹. Nelas, as variantes que aumentan a súa frecuencia entre os grupos de idade máis novos son aquelas que eran as máis estendidas en galego, segundo os datos do ALGa (táboa 5).

	X. I	X. II	X. III
<i>tedes</i>	0	1	5
<i>vides</i>	1	1	6
<i>cantaches</i>	6	9	10
<i>din</i>	7	7	9
<i>deu</i>	6	6	9
<i>queirades</i>	8	7	10
<i>cantade</i>	5	6	9
<i>face</i> de	5	7	10
<i>dicir</i>	9	10	10
<i>teñen</i>	8	10	10
<i>veñen</i>	8	10	10

Táboa 5. Frecuencia dalgunhas variantes verbais nas tres xeracións (I)

No caso da variación *fomos* ~ *fumos* a frecuencia da variante analóxica *fumos* é maior nos máis novos ca nos máis vellos (0 ocorrencias na xeración I, 1 na xeración II e 5 na xeración III). Na variable *vades* ~ *ides*, a variante *vades* é máis usada polos grupos de idade máis novos (0 ocorrencias na xeración I, 3 na xeración II e 3 na xeración III). Por último, na variable *parteu* ~ *partiu* non rexistramos variación etaria; *parteu* é utilizado polos informantes dos tres grupos de idade de Abelenda e Orega e *partiu* é usado polos informantes dos tres grupos de idade do resto dos puntos.

O segundo grupo de variables verbais conforman variables cuxas variantes son galegas pero unha delas é coincidente coa forma equivalente en castelán: *vamos* ~ *imos*; *caer* ~ *caír*; *cantábamos* ~ *cantabamos*; *cantáramos* ~ *cantaramos*; *caes* ~ *caies* ~ *cas*; *come*, *bebe* ~ *cume*, *bibe*; e *estar* + *a* + infinitivo ~ *estar* + xerundio⁵⁰. A tendencia é que aumenta a frecuencia

das formas galegas coincidentes co castelán, e con outras variedades galegas, se comparamos os datos dos tres grupos de idade (táboa 6). A interferencia negativa de converxencia puido condicionar este proceso de variación e cambio.

	X. I	X. II	X. III
<i>vamos</i>	1	4	5
<i>caer</i>	1	2	7
<i>cantábamos</i>	6	8	9
<i>cantáramos</i>	6	7	10
<i>caes</i>	2	6	9
<i>come</i> (imperativo)	7	7	9
<i>bebe</i> (imperativo)	7	7	9
<i>estar</i> + xerundio (índice)	0.69	0.80	0.94

Táboa 6. Distribución xeracional dalgunhas variantes verbais (II)

No terceiro grupo incluímos variables verbais que se realizan en variantes galegas e variantes que teñen a súa orixe no contacto co castelán: *vallo* ~ *valo* ~ *valgo*; *conocer* ~ *coñecer*; *conozo* ~ *conozco* ~ *coñezo*, *bater* ~ *batir*; *souben* ~ *soupen* ~ *supen*; *estea* ~ *estía* ~ *estie* ~ *esté*; *dea* ~ *día* ~ *díe* ~ *dé*. Dentro deste grupo atopamos variables nas que, comparando os datos dos tres grupos de idade, aumenta a frecuencia das variantes que son préstamos do castelán (táboa 7). No caso da variación *conocer* ~ *coñecer* dáse o fenómeno oposto, aumenta a frecuencia da forma galega por influencia do estándar. Tamén na variación *dea* ~ *día* ~ *díe* ~ *dé* aumenta a frecuencia dunha variante galega, neste caso a forma *dea* (1 ocorrencia na xeración I, 3 na xeración II e 8 na xeración III), coincidente co estándar e maioritaria en galego, segundo os datos do ALGa. No tocante á variación *vallo* ~ *valo* ~ *valgo* a forma castelá mantén unha distribución xeracional similar (7 ocorrencias na xeración I, 6 na xeración II e 8 na xeración III).

⁴⁹ A este grupo de variables poderíamos engadir outras dúas estudadas noutro lugar (Louredo 2018): *dormes* ~ *durmes*; *facer* ~ *faguer* ~ *faer*. A forma *durmes* ten a seguinte distribución nas tres xeracións: 0 ocorrencias na xeración I, 3 na xeración II e 4 na xeración III. A variante que aumenta é a analóxica pero, segundo os datos do ALGa, minoritaria no galego dos anos 70 do século pasado. Polo que respecta á variante *facer*, compróbase que aumenta a súa frecuencia en tempo aparente; mentres na xeración I o índice de uso é do 0.35, na xeración II é do 0.52 e na xeración III do 0.90. Neste caso si que a variante que aumenta é a maioritaria nos datos recadados polo ALGa.

⁵⁰ A este conxunto podemos sumar as variables *sobes* ~ *subes* e *ouvir* ~ *ouír* ~ *oucír* ~ *oír*. *Oír*, pola súa banda, é empregado por sete falantes da xeración I e pola totalidade dos falantes das xeracións II e III. Segundo o exposto en Louredo 2018, as variantes que aumentan a súa frecuencia en tempo aparente son as coincidentes co castelán. *Subes* é utilizado por sete informantes das xeracións I e II e por nove da xeración III.

	X. I	X. II	X. III
<i>conozco</i>	1	5	6
<i>batir</i>	1	4	6
<i>soupen e supen</i>	4	8	9
<i>esté</i>	2	6	5

Táboa 7. Distribución de formas verbais con orixe no castelán nas tres xeracións

Na maioría das variables verbais estudadas recolleuse un estadio de variación que parece

indicar cambio lingüístico en curso. Nalgunhas variables o cambio diríxese á converxencia coas variantes do castelán, xa que nas xeracións máis novas son máis frecuentes as variantes que son préstamos do castelán ou coincidentes con esta lingua. Noutros casos, as variantes que aumentan a súa frecuencia entre os máis novos son as que eran máis comúns en galego nos anos 70 do século pasado, de acordo cos datos do ALGa. A este feito pode contribuír a influencia da lingua estándar, aprendida na escola.

7. Referencias bibliográficas

- ALGa 1990 = Constantino García e Antón Santamarina (dirs.); Francisco Fernández Rei (coord.) (1990): *Atlas Lingüístico Galego, vol. I: Morfoloxía Verbal*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza / Instituto da Lingua Galega.
- Álvarez, Rosario (1994): “Gramática descriptiva e gramática prescritiva”, *Cadernos de lingua* 10, pp. 19-36.
- (1988): “Consideracións sobre a metafonía nominal galega”, en D. Kremer (ed.), *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, pp. 141-157.
- (2007): “Variación dialectal no período de emerxencia”, en A. I. Boullón Agrelo (ed.), *Na nosa lingoage galega. A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 373-398.
- Álvarez, Rosario e Xosé Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez Pérez, Xosé Afonso e José Enrique Gargallo Gil (2017): “Díceres y decires: diferencias y similitudes en los verbos de la segunda y de la tercera conjugación (-er, -ir) entre gallego y castellano”, en Mª J. Domínguez Vázquez e S. Kutscher (eds.), *Interacción entre gramática, didáctica y lexicografía: estudios contrastivos y multicontrastivos*. Berlin: De Gruyter, pp. 223-237.
- Bailey, Guy *et al.* (1991): “The apparent time construct”, *Language Variation and Change* 3, pp. 241-264.
- Baleirón Sónora, Rosario (2004): “A gheada no concello de Padrón”, en R. Álvarez Blanco e F. Fernández Rei / Antón Santamarina (eds.), *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional*, vol. IV. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 299-315.
- Blas Arroyo, José Luis (2005): *Sociolingüística del español. Desarrollos y perspectivas en el estudio de la lengua española en contexto social*. Madrid: Cátedra.
- Carrilho, Ernestina e Sandra Pereira (2011): “Sobre a distribuição geográfica de construções sintáticas não-padrão em português europeu”, en *Textos Seleccionados. XXVI Encontro da Associação Portuguesa de Lingüística*. Lisboa: APL, pp. 125-139, <http://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/34131/1/Carrilho%20%26%20Pereira%20%282011%29.pdf> [consulta: 21/10/2020].
- Carvalho Calero, Ricardo (1978): “Testemunhos gráficos do galego *decer* ‘dizer’”, *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 5, pp. 101-112.
- Castilho, Ataliba Teixeira de (2002): “Aspecto verbal no português falado”, en Mª B. Abaurre e Á. C. S. Rodrigues (orgs.), *Gramática do português falado, vol VIII: Novos estudos descritivos*. Campinas: Editora da Universidade estadual de Campinas, pp. 83-122.
- Chambers, Jack K. (1995): *Sociolinguistic Theory*. Oxford: Blackwell.
- Conde Silvestre, Juan Camilo (2007): *Sociolingüística histórica*. Madrid: Gredos.
- Cukor-Avila, Patricia e Guy Bailey (2013): “Real time and apparent time”, en J. K. Chambers e Natalie Schilling (eds.), *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell, pp. 239-262.
- Cunha, Celso e Luís Filipe Lindley Cintra (1984): *Nova gramática do português contemporâneo*. Lisboa: Sá da Costa.
- Dopazo Entenza, José Manuel (2017): “Variación lingüística interxeracional na Illa de Ons (Bueu). Seseo”, *Revista Galega de Filoloxía* 18, pp. 49-68. DOI: <https://doi.org/10.17979/rgf.2017.18.0.3179>.
- Dubert García, Francisco (1995): “Algúns aspectos da morfoloxía verbal e da estrutura da sílaba en galego: as vocais temáticas postónicas da C-II e da C-III en hiato”, *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 22, pp. 125-155.

- (1999): *Aspectos do galego de Santiago de Compostela*. Anexo 44 de *Verba*. *Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- (2004): “Sobre a vogal temática dos verbos galegos”, *Revista Galega de Filoloxía* 5, pp. 53-78.
- (2012b): “Historia de la palabra, variación dialectal, propiedades morfosintácticas y acento en el verbo regular gallego”, *Vox Romanica* 71, pp. 197-228.
- (2017a): “Cambio e estrutura morfolóxica. Segmentacións atípicas en verbos galegos e portugueses”, en X. L. Regueira Fernández e E. Fernández Rei (eds.), *Estudos sobre o cambio lingüístico no galego actual*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 297-326.
- (2017b): “Sobre a *Gallaecia Magna* e as relacións históricas e xeolingüísticas entre galego, portugués e asturiano”, *Estudis romànics* 39, pp. 43-69, <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000243/00000014.pdf> [consulta: 21/10/2020].
- (2019): “A segmentación do contínuum xeolingüístico no noroeste da Península Ibérica”, en L. de Castro Moutinho *et al.* (eds.), *Estudos em variação linguística nas línguas românicas*. Aveiro: UA Editora, pp. 15-39, <https://ria.ua.pt/handle/10773/26311>.
- Dubert García, Francisco e Ramón Mariño Paz (2004): “Áreas marxinais no mapa dialectal galego”, en R. Álvarez Blanco, F. Fernández Rei e A. Santamarina (eds.), *A lingua galega: historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional*, vol. IV. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 337-351.
- Fernández Rei, Francisco (1978): *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*. Tese de doutoramento (inédita). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- (1990a): “Conservadurismo e innovación no sistema de desinencias verbais do galego: o perfecto”, en D. Kremer (ed.), *Actes du XVIIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, vol. 3. Tübingen: Niemeyer, pp. 632-644.
- (1990b): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- (1998): “Vocal temática e conjugación verbal. A expresión da clase mórfica en catalán, español e galego moderno”, en D. Kremer (ed.), *Homenaxe a Ramón Lorenzo*, vol. II. Vigo: Galaxia, pp. 591-613.
- Ferreiro, Manuel (1999⁴): *Gramática histórica galega*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (2006²): *Gramática da lingua galega. Vol. II: Morfosintaxe*. Vigo: A Nosa Terra.
- Gauchat, Louis (1905): “L’unité phonétique dans le patois d’une commune”, en *Aus Romanischen Sprachen und Literaturen: Festschrift Heinrich Mort*. Halle: Max Niemeyer, pp. 175-232.
- Gómez Torrego, Leonardo (1999): “Los verbos auxiliares. Las perífrasis verbales de infinitivo”, en I. Bosque e V. Demonte (dirs.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. II. Madrid: Espasa, pp. 3323-3390.
- González González, Manuel (1991): “Metodología de los Atlas lingüísticos en España”, *Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak* 7, pp. 151-177.
- González González, Manuel *et al.* (2002): “El subsistema *arcaico* de las fricativas dentoalveolares del gallego, una reliquia en vías de extinción”, en J. Díaz García (ed.), M. Barrio *et al.* (eds. lits.), *Actas del II Congreso de Fonética Experimental. Proceedings of the II Congress of Experimental Phonetics (Sevilla, 5, 6 y 7 de marzo de 2001)*. Sevilla: Universidad de Sevilla, pp. 215-219.
- Gumperz, John e Robert Wilson (1971): “Convergence and creolization: a case from the Indo-Aryan/Draavidian border of India”, en D. Hymes (ed.), *Pidginization and creolization of languages*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 151-167.
- Kabatek, Johannes (1997): “Dime cómo hablas y te diré quién eres. Mezcla de lenguas y posicionamiento social”, *Revista de Antropología Social* 6, pp. 215-236.
- (2000): *Os falantes como lingüistas. Tradición, innovación e interferencias no galego actual*. Vigo: Xerais.
- Lausberg, Heinrich (1966): *Lingüística Románica II. Morfología* (tradución de J. Pérez Riesco e E. Pascual Rodríguez). Madrid: Gredos.
- Labov, William (1983): *Modelos sociolingüísticos*. Madrid: Cátedra.
- (1996): *Principios del cambio lingüístico. Vol I: Factores internos*. Madrid: Gredos.
- Louredo Rodríguez, Eduardo (2018): “Cambio lingüístico e morfoloxía: aproximación ao galego da comarca do Ribeiro”, en F. Cidrás, F. Dubert e X. L. Regueira (eds.), *Gramáticas en tránsito no espazo galego-luso-brasileiro*. Volume especial (I) de *Estudos de Lingüística galega*, pp. 61-79. DOI: <http://dx.doi.org/10.15304/elg.vol1.3627>.

- Malkiel, Yakov (1986): “From Old Portuguese *caer* «To Fall» to Modern *cair*: Three Explanations”, *Romance Quarterly* 33/1, pp. 5-10.
- Mariño Paz, Ramón (1994): “Sobre certas alteracións do vocalismo tónico en galego e mais en portugués. Consideracións acerca da posible influencia metafonética exercida por /-e/ átono final de palabra”, *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 21, pp. 85-111, <http://hdl.handle.net/10347/3225>.
- (2003): *O idioma galego no limiar da súa renacemento. Estudo lingüístico de textos pregaleguistas*. Monografía 2 da *Revista Galega de Filoloxía*, http://illa.udc.es/rgf/pdf/mon_2.pdf [consulta: 21/10/2020].
- (2014): “Traxectoria histórica dos resultados galegos do sufixo número-persoal latino *-tīs*”, en L. Eirín García e X. López Viñas (eds.), *Lingua, texto, diacronía. Estudos de lingüística histórica*. Monografía 9 da *Revista Galega de Filoloxía*, pp. 257-290, http://illa.udc.es/rgf/pdf/mon_9.pdf [consulta: 21/10/2020].
- (2015): “Variación diacrónica na expresión do sufixo número-persoal da P2 do pretérito de indicativo en galego”, en R. Mariño Paz e X. Varela Barreiro (eds.), *Lingüística histórica e edición de textos galegos medievais*. Anexo 73 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, pp. 99-125.
- (2016): “Traxectoria histórica dos resultados galegos do sufixo número-persoal latino *-TE* (P5 do imperativo)”, en A. Rodríguez Guerra (ed.), *Lingüística histórica e dialectoloxía: coordenadas do cambio lingüístico*. Vigo: Universidade de Vigo, pp. 139-161.
- (2019): “Estudo lingüístico”, en S. Francisco Roel, *Entremés galego ao feliz e real parto da nosa raíña (1707)* (edición ao coidado de J. I. González Montañés, A. Angueira e R. Mariño Paz). Santiago de Compostela: Laiovento.
- (2020): “Variación e cambios en marcha no galego medio. A P6 dos presentes de indicativo de *pór* ou *poñer*, *ter* e *vir* e o desenvolvemento de *ende* como conector ilativo e adversativo”, en R. Álvarez e E. González Seoane (eds.), *Calen barbas, falen cartas. A escrita en galego na Idade Moderna*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 117-152.
- Normas* = Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega (2003³): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Osório, Paulo e Ignacio Vázquez Diéguez (2018): “Dados diacrónicos da estrutura durativa em português e em galego”, *Estudos de Lingüística Galega* 10, pp. 87-101. DOI: <http://dx.doi.org/10.15304/elg.10.5013>.
- Parafita Couto, M^a do Carme (2007): “Variación dialectal nos verbos do galego: conflitos e violacións”, *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 10, pp. 93-105, <http://revistas.ucm.es/index.php/MADR/article/view/MADR0707110093A/33011> [consulta: 21/10/2020].
- Pato, Enrique (2012): “Cantábamos por cantábamos: forma ‘etimológica’ del español rural”, *Archivo de Filología Aragonesa* 68, pp. 213-230.
- Pereira, Sílvia Afonso (2014): “Variação sintática em Portugal e a fronteira com a Galiza”, en X. Sousa, M. Negro Romero e R. Álvarez (eds.), *Lingua e identidade na fronteira galego-portuguesa*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 201-224.
- Porto Dapena, J. Álvaro (1977): *El gallego hablado en la comarca ferrolana*. Anexo 9 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Rial Montes, Tamara (2018): “As sibilantes en Zas: análise dun cambio en proceso”, *Cadernos de lingua* 36, pp. 9-29, <http://publicacionsperiodicas.academia.gal/index.php/Cadernos/article/view/1/85> [consulta: 21/10/2020].
- Rodríguez, José Luis (2014): “*Caer/cair* e similares. Alguns apontamentos filológico-lingüísticos”, en L. Eirín García e X. López Viñas (eds.), *Lingua, texto, diacronía. Estudos de lingüística histórica*. Monografía 9 da *Revista galega de filoloxía*. A Coruña: Universidade da Coruña, pp. 319-350.
- Rojó, Guillermo (1974): *Perífrasis verbales en el gallego actual*. Anexo 2 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Santamarina, Antón (1974): *El verbo gallego: estudio basado en el habla del Valle del Suarna*. Anexo 4 de *Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Soto Andión, Xosé (1996): “Algúns trazos fonéticos do galego da Terra de Montes (Concello de Forcarei)”, *Cadernos de lingua* 14, pp. 59-84.
- (2003): “Aproximación al habla de la Pontevedra interior: morfología verbal”, *Revista de Filología Románica* 20, pp. 53-72, <http://revistas.ucm.es/index.php/RFRM/article/view/RFRM0303110053A/10467> [consulta: 21/10/2020].

- (2014): “Contacto y desplazamiento lingüístico en dos municipios del interior de Galicia”, *Vox Romanica* 73, pp. 218-246, http://periodicals.narr.de/index.php/vox_romanica/article/view/2263/2163 [consulta: 21/10/2020].
- Sousa, Xulio (2016): “A xeolingüística e o estudo da historia das linguas”, en A. Rodríguez Guerra (ed.), *Lingüística histórica e dialectoloxía: coordenadas do cambio lingüístico*. Vigo: Servizo de publicacións da Universidade de Vigo, pp. 39-56.
- Sousa, Xulio e David Rodríguez Lorenzo (2017): “Do espazo ó tempo: o cambio lingüístico en galego a partir da xeolingüística”, en X. L. Regueira Fernández e E. Fernández Rei (eds.), *Estudos sobre o cambio lingüístico no galego actual*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, pp. 241-269.
- Souto Cabo, José António (2000): “Sobre (falsos) testemuños galegos de *dezir* e *recebir*: dous documentos de Ribas de Sil”, en J. L. Rodríguez Fernández (ed. lit.), *Estudos dedicados a Ricardo Carvalho Calero*, vol. I. Santiago de Compostela: Parlamento de Galicia / Universidade de Santiago de Compostela, pp. 937-962.
- Szűj, Ildikó (2002): “Desdobramento de morfemas verbais no galego: o sufixo número-persoal na conxugación regular”, *Estudis Romànics* 24, pp. 47-69, <https://www.raco.cat/index.php/Estudis/article/view/237559/319819> [consulta: 21/10/2020].
- Taboada Cid, Manuel (1979): *El habla del valle de Verín*. Anexo 15 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Tato Plaza, Fernando (1998): “Breve contribución á historia dos resultados de dicere en galego”, en D. Kremer (ed.), *Homenaxe a Ramón Lorenzo*. Vigo: Galaxia, pp. 721-734.
- Thomas, Juan Antonio (2007): “The Use of gheada in Three Generations of Women from Carballo, A Coruña”, en J. Holmquist *et al.* (eds.), *Selected Proceedings of the Third Workshop on Spanish Sociolinguistics*. Somerville: Cascadilla Proceedings Project, pp. 61-73.

8. Apéndice

X. I	<i>cantabamos</i>	<i>cantábamos</i>	X. II	<i>cantabamos</i>	<i>cantábamos</i>	X. III	<i>cantabamos</i>	<i>cantábamos</i>
Abe71m	35 (0.95)	2 (0.05)	Abe53m	45 (0.73)	17 (0.27)	Abe28m	0 (0)	17 (1)
Arn63m	13 (0.19)	56 (0.81)	Arn43m	0 (0)	27 (1)	Arn19m	0 (0)	18 (1)
Bou80m	0 (0)	33 (1)	Bou54m	9 (0.28)	23 (0.72)	Bou29h	0 (0)	8 (1)
Esp72m	2 (0.05)	40 (0.95)	Esp46m	0 (0)	13 (1)	Esp27h	0 (0)	12 (1)
Lou75m	45 (0.76)	14 (0.24)	Lou48m	7 (1)	0 (0)	Lou16h	4 (1)	0 (0)
Ore69h	53 (0.96)	2 (0.04)	Ore47m	0 (0)	16 (1)	Ore26h	0 (0)	13 (1)
Pen78m	7 (0.12)	53 (0.88)	Pen56h	1 (0.02)	52 (0.98)	Pen23h	0 (0)	24 (1)
Reg77h	0 (0)	29 (1)	Reg52m	0 (0)	28 (1)	Reg21h	0 (0)	6 (1)
Rib65h	0 (0)	36 (1)	Rib40m	0 (0)	18 (1)	Rib20h	0 (0)	27 (1)
Vil72m	37 (0.97)	1 (0.03)	Vil48h	23 (1)	0 (0)	Vil22h	0 (0)	8 (1)

Táboa 1. Variación *cantabamos* ~ *cantábamos*

X. I	<i>estar</i> + xer.	<i>estar</i> + <i>a</i> + inf.	X. II	<i>estar</i> + xer.	<i>estar</i> + <i>a</i> + inf.	X. III	<i>estar</i> + xer.	<i>estar</i> + <i>a</i> + inf.
Abe71m	19 (0.37)	32 (0.63)	Abe53	27 (0.63)	16 (0.37)	Abe28m	9 (0.25)	27 (0.75)
Arn63m	32 (0.94)	2 (0.06)	Arn43m	35 (0.97)	1 (0.03)	Arn19m	35 (1)	0 (0)
Bou80m	36 (0.95)	2 (0.05)	Bou54m	34 (1)	0 (0)	Bou29h	32 (1)	0 (0)
Esp72m	26 (0.7)	12 (0.3)	Esp46m	37 (1)	0 (0)	Esp27h	38 (1)	0 (0)
Lou75m	3 (0.09)	29 (0.91)	Lou48m	33 (1)	0 (0)	Lou16h	34 (1)	0 (0)
Ore69h	35 (0.85)	6 (0.15)	Ore47m	28 (0.82)	6 (0.18)	Ore26h	38 (1)	0 (0)
Pen78m	4 (0.09)	39 (0.91)	Pen56h	1 (0.03)	35 (0.97)	Pen23h	31 (0.86)	5 (0.14)
Reg77h	35 (0.97)	1 (0.03)	Reg52m	34 (1)	0 (0)	Reg21h	37 (1)	0 (0)
Rib65h	31 (1)	0 (0)	Rib40m	32 (0.84)	6 (0.16)	Rib20h	35 (0.73)	11 (0.23)
Vil72m	5 (0.13)	34 (0.87)	Vil48h	31 (0.74)	11 (0.26)	Vil22h	40 (0.95)	2 (0.05)

Táboa 2. Variación *estar* + xerundio ~ *estar* + *a* + infinitivo